

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

.....
שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

חג ה"שבועות" – תשפ"ב

התוכן:

1. "שבועות" שחל ביום א' חלק ב' (ליל שב"ק "נשא") – עמוד 2

2. "שבועות" שחל ביום א' חלק ג' (ליל "שבועות") – עמוד 12



ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר תחת הלינק:

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' נשא תשפ"ב

דיני שבועות שחל ביום ראשון (ב)

הדלקת הנרות כשמדליקן בליל יום טוב

הוצאת הפתילה הישנה או דיסקית מתכת של נרונים מהכוסית

מנהג הרבה נשים להדליק נרות שבת ויו"ט בנרונים, וכאשר הנרות גמרו לבעור בליל שבת, נשאר דיסקית ממתכת בתוך הכוסית, ויש לדון אם יש איסור להוציא הדיסקית ביו"ט כדי לאפשר להדליק את הנרות, דלכאורה יש בזה משום איסור מוקצה.

אבל רע"א (בהגהות על או"ח סוסי ת"ק) כ' וז"ל לענ"ד לטלטל להוציא הפתילה הישנה מפני חדשה היא היתר גמור, דטלטול מוקצה לצורך אוכל נפש בלי שימוש קיי"ל דשרי כדלקמן סוסי תק"ט (כוונתו למשי"כ שם הרמ"א דמותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש ושמחת יו"ט) עכ"ל.

והנה האחרונים האריכו לדון בזה משום שהנרות אינם אוכל נפש ממש (עי' שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ט סק"א שכתב דמבואר בשטמ"ק, שצורך אורה אינו נחשב כצורך אוכל נפש, ובפרט שבזה"ז עיקר האור הוא מאור החשמל, ואין מדליקין נרות אלא לצורך הנאה מריבוי האור ואכמ"ל), ולדינא פסק מרן בעל שבט הלוי זצ"ל (הובא בספר נחלת ישראל עמוד תרפ"ב) דעדיף להוציא הדיסקית ע"י טלטול מן הצד. ואמנם נחלקו הפוסקים לגבי טלטול מן הצד כשדרכו בכך, וכאן הרי הדרך הוא להוציא הדיסקית ע"י דבר אחר כגון בכפית, מ"מ צ"ל דס"ל למרן בעל שבה"ל זצ"ל דבכמה צירופים יש להקל בנד"ד.

אבל לכאורה יש להעיר עוד הערה, דהרי כל ההיתר להוציא המוקצה ע"י דבר אחר, הוא לשיטת הט"ז (סי' ש"ח סק"י"ח) שפסק דאם יש לו צורך להשתמש במקום בשלחן שמונח שם עצמות וקליפין, מותר לגוררם מן המפה ע"י סכין, דטלטול מן הצד בכה"ג לצורך דבר המותר שרי, וכן פסק שם המ"ב (סי' קט"ו), אבל לפי השו"ע הרב (סי' ש"ח ס"ס) וחזו"א (סי' מ"ז סק"יד) החולקים על הט"ז, וס"ל דכשגורר מוקצה ע"י סכין נחשב כטלטול גמור דאינו אלא כידא אריכתא דילי, א"כ הי"ה בנד"ד יהי"י אסור להוציא הדיסקית ע"י כפית כדי להשתמש במקומו, וכבר העיר כן בשלמי תודה (יו"ט סי' ח"י סוסק"ז). אבל בשו"ת מנחת פרי (ח"ג סי' מ"ט סק"א) העיר ע"ז, דלכאורה גם לפי מרן החזו"א זצ"ל יש להקל, לפמש"כ החזו"א (סי' מ"ז סקט"ו וסק"א) דטעם ההיתר לכבד הבית ולטלטל העפר המוקצה, אפילו כשאינו נחשב כגרף של רעי, הוא משום שהוא בטל לגבי הרצפה, ומה"ט כ' שם (סקט"ו) דהיכא דליכא חשש של בורר, מותר גם להסיר זבוב או שאר מוקצה מהכוס והקערה ואין בזה משום טלטול מוקצה, וא"כ הי"ה בנד"ד יהי"י מקום להקל להוציא הדיסקית בטלטול מן הצד.

מרן הגריש"א זצ"ל התיר להוציא הדיסקית אחרי שהנר נגמר, משום שנחשב כהסרת לכלוך מהכלי, ואינו נחשב טלטול מוקצה (הובא בספר מנשים באוהל מהג"ר עזריאל אויערבאך שליט"א - עמוד קפ"ח).

אם נשאר שעוה בכוסית או בפמוט, אסור להמיסה בשפיכת מים חמים (עי' שש"כ פ"ג סמ"ט שדימה הדבר להטלת מ"ר על שלג בסי' ש"כ סי"ד ומ"ב סקמ"א), ובלא"ה גם יש לחוש משום ממרח.

ויש עצה לכל זה, שלפני שבת יתן מים או שמן זית בתוך הכוסיות שיש בהם נרונים, כדי למנוע הדבקות הדסקיות הנמצאות בתחתית הנר לכוס, ואין בזה איסור שגורם לכיבוי הנרות, כיון שאין המים בעין אלא תחת השמן, ולא הוי אלא גרם כיבוי דשרי בערב שבת (עי' ס"י רס"ה ס"ד ובה"ל ד"ה גרם).

הכנת פתיל צף ביו"ט

יש להסתפק בענין הכנסת פתיל צף לתוך נקב של פקק שעם, אם יש איסור בדבר ביו"ט משום מתקן מנא, דהרי בה"ל שבת (ס"י ש"יז ס"ב) נפסק שאם נשמטו לו רצועות מנעל וסנדל בשבת מותר להחזירן למקומן, וכי שם המ"ב (סקט"ז) דבמנעל חדש אסור אפילו אם הנקב רחב, דמתקן מנא, וה"ה בסרבב או במכנסיים חדשים אסור להכניס שם רצועות או משיחה, דמבטל ליה התם ומקרי מתקן מנא. לפ"ז לכאורה גם בנד"ד תיאסר משום מתקן מנא (ועי' בס' הלכות המועדים פ"ג ס"ח שמחמיר בזה מה"ט).

אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"ט ס"י קכ"ח סק"א) כ' דמעיקר הדין הדעת נוטה דיש להקל בזה, משום דנתינת הפתיל לתוך הפקק שעם אינה להשלים כלי, אלא שהצף הוא הבית קיבול המחזיק את הפתילה שלבדה עומדת להדלקה, ואינו דומה לא להכנסת אבנט במכנסיים ולא להכנסת רצועה במנעל, ובודאי אינו דומה לנתינת מוכין לתוך הכר בסי' ש"מ. עוד הוסיף (הובא בקובץ מבית לוי ניסן עמוד קנ"ו) דמבואר בשו"ע (ס"י תק"ט ס"ג) שאסור להכניס חוט לתוך מחט ביו"ט כדי לתפור עופות הממולאים בבשר וביצים, וכי שם המ"ב (סקט"ז) בשם המ"א טעם האיסור דגזרינן שמא יחתוך החוט. הרי מבואר דבמקום דלא שייך גזירה זו (כגון בהכנסת פתיל צף) יש להתיר, ואין לאסור משום מתקן מנא, וצ"ל טעם ההיתר הואיל והחוט לא ישאר שם בקביעות, דהרי ע"י ההשתמשות עמו (פי' לתפירה) יכלה ממילא, א"כ אין זה נחשב כתיקון כלי. לפ"ז גם בנד"ד יהי מותר להכניס הפתילה לתוך הפקק שעם, כיון שאחרי ההדלקה הראשונה כבר נפסדה הפתילה וא"א להשתמש בה יותר, ואע"ג שאין בדעתו להוציא שיורי הפתילה מתוך השעם, מ"מ הואיל ואינו ראוי שוב לשימוש, אין לו חשיבות של תיקון כלי, וכן מבואר מדברי מרן הגרשז"א זצ"ל אבל מטעם אחר (עי' שש"כ פ"ג סכ"ד, ופ"ג הערה מ"ט), וכן מביאים בשם מרן הגרשז"א זצ"ל (מבקשי תורה על יו"ט עמוד רל"א), ובכל זאת הוסיף בשו"ת שבה"ל שהוא בעצמו נוהג להכין הכל לפני יו"ט.

גם לפי המקילים להכניס פתיל צף לתוך פקק שעם ביו"ט, מ"מ צריך להקפיד שהפקק יהא מנוקב מערב יו"ט, דאסור לנקבו או להרחיבו ביו"ט משום עשיית נקב ותיקון מנא (עי' מ"ב ס"י שכ"ג סק"כ).

זהירות מהדבקות נרות שעוה ביו"ט

אסור לחמם נר שעוה ביו"ט כדי להדביקו בפמוט, גזירה שמא ישפפנו להדליקו בפמוט והוא תולדה דממחך כמבואר במ"ב (ס"י תקי"ד סק"ח). כמו"כ אסור לחתוך הנר כדי להתאימו לגודל בית קיבולו של הפמוט משום מלאכת מחתך (עי' מ"ב ס"י שכ"ב סק"ח). מה"ט יש מקום לאסור לתוחבו בכח לתוך הפמוט כאשר הנר עבה מדי, כדי שישתחך חלק מן השעוה (שש"כ פ"ג סמ"ח, וע"ש בהערה קנ"א שמרן הגרשז"א זצ"ל הסתפק בדבר).

ניקוי הפמוט משיירי שעוה

אם בית הקיבול של הפמוט נתמלא בשיירי שעוה מהנרות שבת, מותר לנקותו ביו"ט כדי להכניס בו נר חדש כמבואר בח"א (כלל צ"ב ס"י ב' וע"ש בנשמת אדם), וכדי להוציא שיירי השעוה יכול להשתמש במברג, ובכל זאת עדיף להשתמש בסכין אם השעוה כשרה, כדי להמנע מלטלטל כלי שמלאכתו לאיסור (עי' מ"ב ס"י ש"ח סק"ב).

הדלקת הנרות מנר נשמה

מותר להדליק נרות יו"ט מנר נשמה שהדליקו לעילוי נשמת הנפטרים (עי' מ"ב ס"י קנ"ד סק"ו).

זהירות כשמדליק גפרור לצורך הדלקת הנרות

נשים המדליקות נרות יו"ט בנרונים או בפתילות בשמן, וממילא משתמשות בגפרור כדי להעביר האש לנרות, צריכות להקפיד שגפרית הגפרור תדלק מ"תוך האש" ולא מ"חום האש" (עי' מ"ב סי' תק"ב סק"ד, ואג"מ יו"ד ח"ב סי' ע"ה, וארחות רבינו ח"ב עמוד ק"ד בשם מרן הקה"י זצ"ל, אמנם בשש"כ פ"י סק"ד כי בשם מרן הגרשז"א זצ"ל דנהגו להקל בזה). ולכן יש להקפיד להכניס הגפרור לתוך האש בזריזות כדי שלא ידלק מחום האש טרם מספיקים להכניסו לתוך האש, ומשום החשש הזה יש נוהגים להדליק הגפרור בצד השני שאין שם גפרית.

אבל נשים הנוהגות להדליק נרות שעוה לנרות יו"ט, יש לדון טובא אם יש היתר להשתמש בגפרור, דהרי הן יכולות להדליק הנרות עצמן מהאש הדלוקה, ואע"פ שיש לחוש שמא תיטוף השעוה על הגז, אפשר אין זו סיבה מספקת להתיר להדליק הגפרור שלא לצורך, אבל למעשה נקטו הפוסקים דיש להקל להשתמש בגפרור (מרן הגרשז"א זצ"ל בשלחן שלמה הל' יו"ט סי' תק"ב הערה ו').

זהירות שלא לגרום לכיבוי הגפרור ביו"ט

עוד צריכות להקפיד שלא להשליך הגפרור באופן שתגרום לכיבוי, אלא צריכות להניחו בנחת במקום שיכבה מאליו, משום שאסור לכבותו ביו"ט, אע"ג דבערב שבת יש נוהגים להקל לכבות הגפרור אחרי ההדלקה לפני הברכה (ועי' מש"כ בזה במעדני יו"ט ח"א סי' ל"ג).

ברכת הנרות לפני או אחרי ההדלקה

המ"א (סי' רס"ג סק"ב) הביא מש"כ בן הדרישה (בהקדמה ליו"ד ד"ה הביטו) בשם אמו, שתברך על נרות יו"ט לפני שתדליק, משום שמה שמברכת אחרי ההדלקה בערב שבת, היינו משום שאסורה להדליק אחרי שמברכת ומקבלת שבת, משא"כ ביו"ט שמותר להדליק ביו"ט, אבל המ"א כי עליו וז"ל אין חכמה לאשה וכו' (יומא ס"ו): דלא חילקו חכמים כמש"כ סי' קנ"ח סקט"ו עכ"ל, והסביר המחצה"ש כוונתו, שהנשים לא ידעו לחלק בין שבת ליו"ט, ואם תברך ביו"ט לפני שתדליק, תכשל ותעשה כן גם בשבת, ומה"ט תמיד מברכים ברכת ענט"י לאחר הנטילה אפילו אם נוטל ידיו כשהם נקיות, גזירה שמא ידיו אינן נקיות ולא יוכל לברך עובר לעשייתן.

אבל הרבה אחרונים חולקים על המ"א (עי' בהגהות חת"ס על המ"א, ובדגול מרבבה), ומבואר במ"ב (סי' רס"ג סק"ז) שביו"ט יש לברך עובר לעשייתן לפני שתדליק הנרות, וכן פסקו המט"א (סי' תרכ"ה סל"ג) ושו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' קי"ט), וכן מבואר בלוח א"י.

עוד הוסיף המט"א (שם ובאלף למטה סק"ג) דכל המחלוקת היא רק כשמדליקות נרות יו"ט בערב יו"ט, אבל אם הנשים מדליקות נרות יו"ט בליל יו"ט (ובפרט כשחל ליל יו"ט במוצש"ק), לכו"ע צריכות לברך לפני ההדלקה דלא שייך בזה שיברכו אחרי ההדלקה משום לא פלוג, דהחילוק נראה לכל שמדלקת בלילה, ולא כמו בשבת שמדלקת מבעו"י (ועי' עוד סברות).

ברכת שהחיינו בהדלקת נרות יו"ט

בענין ברכת שהחיינו בהדלקת נרות יו"ט, כי בשע"ת (סי' רס"ג סק"ד) ורע"א (שם) בשם השאילת יעב"ץ דאין לזה יסוד, ומ"מ במקום שנהגו לברך אין למחות בידן (וכן הובא במ"ב שם סק"ג – אמנם לגבי יו"ט שני של ר"ה, עי' במ"ב סי' ת"ר סק"ד ובאג"מ או"ח ח"ד סי' כ"א סק"ט ואכמ"ל).

אשה שבירכה על הנרות ולפני שהדליקה אותן נזכרה ששכחה לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"

אם האשה בירכה על הדלקת הנרות כשיו"ט חל במוצש"ק, ולפני שהדליקן נזכרה ששכחה לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", פסק בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סי' קנ"ג) שתבדיל בהרהור ולא בפה

ואח"כ תדליק, והסביר דאע"פ שנפסק בשו"ע (סי' קס"ז ס"ו) שאם הפסיק לומר "יתנו מאכל לבהמה" אחרי שבירך המוציא, לא הוי הפסק כיון שאסור לאכול עד שיאכיל לבהמתו (וכעין זה פסק החזו"א בדמאי סי' ט"ו סק"ה, שאם בירך על האוכל, ולפני שאכל נזכר ששכח להפריש תרו"מ, אם הוא טבל ודאי יפריש תרו"מ ויברך על ההפרשה, ובדרך אמונה ה' תרומות פ"ד ס"ק קס"ג כ' בשם מרן הגריש"א זצ"ל שגם יכול לומר נוסח ההפרשה הרגיל וא"צ לומר הנוסח הקצר, ואין זה נחשב כהפסק כיון שהוא צורך הברכה והוי כמו "יתנו מאכל לבהמה"), וא"כ נימא הכי גם בנד"ד, שתבדיל לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" לפני שתדליק הנרות.

אבל כ' דיש לחלק בין הנידונים, משום שהרמ"א כ' שם בהל' בציעת הפת דאמנם אמירת "יתנו מאכל לבהמה" אינה הפסק בדיעבד, אבל לכתחילה אין להפסיק, ועוד יש לחלק לפמ"ש הרמ"א (סי' רצ"ט ס"ו) ד"א שמותר להדליק נר במוצש"ק לפני הבדלה, ורק מלאכה גמורה אסורה לפני שיבדיל, וא"כ מעיקר הדין מותר לה להדליק את הנרות אע"פ שלא הבדילה, ואע"פ שהרמ"א שם כ' דאמנם נתפשט המנהג להקל, מ"מ יש להחמיר ולנהוג שלא לעשות אפילו מלאכה קלה לפני שיבדיל, מ"מ בנד"ד עדיף שלא להפסיק בדיבור כיון ש"א שמותר להדליק הנר בלי הבדלה, ולכן פסק שיבדיל בהרהור כיון דבמקום אונס מקום שא"א לדבר סמכינן אהרהור.

ויש להביא מקור לדבריו ממש"כ האשל אברהם מבוטשאטש (סי' רצ"ט ס"ו) לגבי הבדלה וז"ל תוספת שבת ויוהכ"פ ויו"ט מהתורה הקדושה, משמע שעד הבדלה בפה כן הוא, כי מהתורה הקדושה מצוות הבדלה בפה. ואולי מ"מ כשבמחשבתו שלא יומשך עוד התוספת, אין עוד איסור מלאכה מהתורה הקדושה, רק מצוות הבדלה מוטלת עכ"ל. וע"ע בשו"ע (סי' ס"ב ס"ד) שאם מחמת אונס או חולי קרא ק"ש בלבו יצא, והבה"ל (שם ד"ה ואף) כ' דלאו דווקא בק"ש, אלא ה"ת בתפלה ושאר ברכות, אמנם המ"ב (שם סק"ז) כ' דאינו יוצא לגמרי דהא קיי"ל דהרהור לאו כדיבור דמי, אלא שבמקום אונס שאינו יכול לדבר, יהרהר ק"ש בלבו והקב"ה יקבע לו שכר עבור זה, אבל בעצם אינו יוצא בהרהור, ולכן אם יסתלק האונס, חייב לחזור לקרא ק"ש שנית (וע"ע בבה"ל שם ד"ה יצא).

ולכן למעשה, אם אשה בירכה על הנרות, ולפני שהדליקן נזכרה ששכחה לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", תהרהר בלבה את הנוסח הזה, ואז תדליק נר אחד (בדיעבד סגי בנר אחד – ע"י מ"ב סי' תקכ"ז סק"ה) – ומשום חשש הפסק תסמוך בדיעבד על הבדלה בהרהור, אבל אחרי שהדליקה נר אחד והברכה כבר חלה, בודאי עדיף שתבדיל בפה לפני שתמשיך בהדלקתה, ולפני שתמשיך להדליק שאר הנרות, תאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", ואז תסיים את הדלקתה.

שתיית מים בליל יו"ט לפני יקנה"ז

בכל מוצאי ש"ק מותר לשתות מים לפני הבדלה כמבואר בשו"ע (סי' רצ"ט ס"א), אבל השנה שיש חיוב לעשות קידוש במוצש"ק משום יו"ט, אסור לשתות אפילו מים לפני קידוש (שו"ע סי' רע"א ס"ד), לכן צריך להזהיר הנשים שלא ישתו עד שהבעל חוזר מביהכ"ס ועושה קידוש, דאין נ"מ בזה בין איש לאשה (ע"י מ"ב סי' רפ"ט סק"ו). אמנם יש מקום להעיר, דמפורסם שיטת רע"א (מהדו"ק סי' א' ובהשמטות שם) שנשים אינן חייבות בקידוש של יו"ט, כיון שהיא מעשהז"ג ולא הוקשה ל"שמור" כמו בקידוש דשבת, אלא שכתב דמ"מ רוב הנשים קיבלו ע"ע ליזהר בזה, ולכאורה נ"מ טובא בזה, דלשיטת רע"א נשים יכולות לשתות מים לפני ששומעות יקנה"ז מבעליהן.

האם מותר לבנות ספרד לעשות קידוש בעצמן בליל יו"ט

אבל הרבה פוסקים חולקים על רע"א, וס"ל שנשים חייבות בקידוש דיו"ט כמבואר בשאג"א (סי' ס"ו), ושו"ע הרב (סי' רע"א ס"ה) ופתחי תשובה (סי' תקכ"ט ס"ב) ובן איש חי (שנה ב' בראשית סי"א), ואג"מ (או"ח ח"ד סי' ק'), ומרן הגרשז"א זצ"ל העיר (שש"כ פמ"ז הערה כ"ו) שאם נשים פטורות מקידוש כמש"כ רע"א, א"כ נשים בנות ספרד לא יעשו קידוש בעצמן בליל יו"ט כיון שאינן מברכות על מעשהז"ג, ולמעשה כ'

דס"ל שנשים חייבות בקידוש ביו"ט. עכ"פ לפי שיטת רוב הפוסקים, אסור לאשה לשתות מים לפני יקנה"ז בליל יו"ט.

הזכרת "ותודיענו" במעריב

שכח לומר "ותודיענו" ונזכר באמצע הברכה

כ' המ"ב (סי' תצ"א סק"ד, ובה"ל סי' רצ"ד סי"א ד"ה ואם טעה), אם שכח לומר "ותודיענו" בשמו"ע אינו חוזר, כיון שיקדש אח"כ על הכוס ויזכיר הבדלה. והנה זה פשוט דהכי הלכתא אם נזכר לאחר שאמר השם של סיום הברכה, אבל יש להסתפק מה יעשה אם נזכר לפני שהגיע לסוף הברכה האמצעית בשמו"ע, דמסברא אמינא, כיון שעדיין עומד באמצע הברכה, עדיין יכול לומר "ותודיענו", וי"א (קיצור הלי' מועדים להגר"ש דבליצקי זצ"ל בדיני ליל ב' דר"ה ס"ד) שיאמרו במקום שנזכר, וימשיך ממקום שפסק וא"צ לחזור ל"ותתן לנו".

אבל המטה אפרים (סי' תקצ"ט ס"ז) חידש שאם שכח לומר "ותודיענו", כיון שהתחיל "ותתן לנו ה' אלוקינו", שוב לא יחמיר ע"ע לחזור ולומר "ותודיענו", ולכאורה דבריו תמוהים, דמאי שנא ממי ששכח לומר "אתה חוננתנו" במוצש"ק, שחוזר כל זמן שלא סיים הברכה. ובאמת מרן הגרשז"א זצ"ל (מחזור המפורש ליו"כ, מכתב ד', והובא בשלחן שלמה על יום טוב ח"ב עמוד קכ"ו) כ' דאע"פ שדברי המט"א צ"ב, אבל כבר הורה זקן. בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' כ"ג סק"ב) הסביר שהמט"א דייק לכתוב שהתחיל "ותתן לנו ה' אלוקינו", ואם יחזור, יפסיד קצת משום שאמר שם ה', ולכן פסק המט"א, כיון שיכול להבדיל על הכוס לא יחזור, ומ"מ אם אמר "ותודיענו" שם אין מזניחין אותו, ובפרט דמלשון המט"א מבואר, דס"ל שאינו צריך להחמיר ע"ע לחזור, אבל אין איסור בדבר.

אלא דהא גופא צ"ב, דהרי קיי"ל לגבי הזכרת "וכתוב לחיים" בעשיית, דכל זמן שלא אמר שם ה' של הברכה חוזר, אע"פ שהזכיר שם ה' באמצע הברכה (עי' מ"ב סי' תקפ"ב סקט"ז), וכדי ליישב התמיה, הסבירו (בשיח מרדכי עמוד שכ"א, ובנטעי גבריאל הלי' ר"ה פרק ע' הערה ד') שהמט"א כ"כ לשיטתו (סי' תקפ"ב ס"ט), והוא חולק על המ"ב הנ"ל, וס"ל שאם בעשיית נזכר ששכח לומר "וכתוב לחיים", אחרי שכבר הזכיר שם ה', יאמר במקום שנזכר "וכתוב כל בני בריתך" בא"י וכו', ולא יחזור לתחילת "וכל החיים". לפי"ז כיון דאנן לא קיי"ל הכי בעשיית וכמבואר במ"ב, ממילא בנד"ד לפי המ"ב יחזור לומר "ותודיענו" במקומו (ומסתמא זה עדיף יותר, מלאומרו במקום שנזכר באמצע הברכה, דהרי חז"ל תקנו לומר "ותודיענו" לפני "ותתן לנו"). אבל המעיין במט"א יראה דמוכח כמש"כ מרן זצ"ל בשו"ת שבה"ל, דעיקר טעם המט"א שאינו חוזר כששכח "ותודיענו" הוא משום שיכול עדיין להבדיל על הכוס ע"ש.

בנטעי גבריאל (שם) הביא שהשדי חמד (מערכת ר"ה סי' ז' סק"ז) הקשה שהמט"א סותר את עצמו, משום שלגבי תענית ציבור פסק שאם שכח לומר עננו וכבר אמר ברכת רפאנו ה', אם נזכר קודם סיום הברכה חוזר ואומר עננו וברכת רפאנו (עי' מט"א סי' ת"ר ס"ח), הרי דלא חשש כלל בהזכרת שם ה' שבאמצע הברכה, והשד"ח נשאר בצ"ע. בנטעי גבריאל שם יישב שיטתו דשאני ברכת עננו שהיא ברכה בפני עצמה, ומקומה קבועה לפני רפאנו דווקא שכן תקנו חז"ל, ולכן לא חיישינן להזכרת שם ה' בברכת רפאנו, כיון שא"א בענין אחר, ואע"פ שיכול לומר עננו בשומע תפלה, אין לבטל ברכה מיוחדת שתקנו חז"ל, משא"כ "וכתוב לחיים טובים...." אין צורך לאומרו כלל על הסדר, ויכול לאמרו לפני סיום הברכה, ולכן ס"ל דאינו חוזר, וע"ש שהקשה עוד קושיות על המט"א. לענ"ד ה"י מקום ליישב קושיית השד"ח, דשאני עננו של הש"צ, דהציבור יכולים לומר לתקוני שדרתיך, ולכן הוא חוזר אע"פ שיצטרך לומר כמה שמות עוד פעם (ועי' מש"כ במעדני יו"ט ח"ה סי' ט' לגבי סברא זו).

אבל העירו לי דיש להקשות על שיטת המט"א מהמבואר בשו"ע בהל' חנוכה (סי' תרפ"ב ס"א) לגבי על הנסים, דאע"פ שאם לא אמרו אין מחזירין אותו, מ"מ אם נזכר באותה ברכה, כל זמן שלא הזכיר את שם ה', אפילו אם נזכר בין אתה לשם ה' חוזר. הרי מבואר דלא חיישינן לחזרה כדי לומר על הנסים אע"פ שכבר אמר "הקל ישועתינו", ואפשר י"ל דס"ל דיש לחלק בין הוספה בשמו"ע מדינא דגמי כגון על הנסים ועננו, להוספה שאינה מדינא דגמי כגון "וכתוב לחיים" וצ"ע.

תבנא לדינא, מי ששכח לומר "ותודיענו" במעריב, אם נזכר לפני שהגיע לסוף הברכה הרביעית בשמו"ע, פסק המטה אפרים דשוב לא יאמר "ותודיענו" ויסמוך על הבדלה בקידוש, ומרנן הגרשז"א זצ"ל ובעל שבט הלוי זצ"ל פסקו כמותו, ואילו הגר"ש דבליצקי זצ"ל פסק שיאמרו במקום שנזכר (ואע"פ שהערוה"ש סי' רצ"ד ס"י כי שאם שכח אתה חוננתנו בשמו"ע במוצש"ק, יאמרנה אחרי יהיו לרצון, אפשר ביו"ט יש להחמיר לא לומר ותודיענו שם משום שהוא יו"ט ואכמ"ל).

חידוש המטה אפרים שאם שכח "ותודיענו" מותר לו להתפלל שנית

יש לציין חידוש גדול שכתב המטה אפרים (סי' תקצ"ט ס"ז), שאם שכח לומר "ותודיענו" במעריב בליל יו"ט שחל מוצש"ק, וסיים תפלתו, אם רוצה להחמיר ע"ע להתפלל שנית בתורת נדבה רשאי. וכבר העירו עליו האלף המגן וקצה המטה שם, דדין זה שייך רק במוצש"ק או ממוצאי יו"ט לחול, אבל בליל יו"ט אסור לו להחמיר, דהא קיי"ל כשיטת הגאונים בשו"ע (סי' ק"ז ס"א) שאין תפלת נדבה ביו"ט, וע"ש בקצה המטה שרצה לתרץ לפי הגמי במנחות (ס"ד). שאם הקריבו בהמה כחושה בשבת לקרבן ציבור ואח"כ מצאו שמינה, כדי לקיים מצוה מן המובחר דוחין שבת ואומרים הביא את השמינה, וכן פסק הרמב"ם (הלי שגגות פ"ב ה"ט), וא"כ גם אמירת תפילת "ותודיענו" הוי מן המובחר, ולכן ס"ל למט"א שמותר לחזור כדי להתפלל "ותודיענו".

טעה והתחיל "אתה חונן" במעריב בליל יו"ט שחל במוצש"ק

יש להסתפק במי שטעה ביו"ט שחל במוצש"ק והתחיל "אתה חונן" במקום "אתה בחרתנו", דקיי"ל שהוא צריך לסיים הברכה ואח"כ להתחיל מ"אתה בחרתנו" כמבואר בשו"ע (סי' רס"ח ס"ב), האם יאמר "אתה חוננתנו" או "ותודיענו" בברכת "אתה חונן", דזוהי היתה תקנת חז"ל בנוסח הברכה במוצש"ק, או שמא נאמר דכיון שבמוצש"ק זו שהיא ליל יו"ט, תקנו חז"ל לומר "ותודיענו" באמצע הברכה הרביעית של השמו"ע, שוב אינו מסתבר שתקנו שיאמר "אתה חוננתנו", וע"ע אריכות גדולה בשאלה זו בשו"ת מתת ידו (הג"ר מתתיהו מאירוביץ זצ"ל, נדפס בשנת תרמ"ב - ח"ב או"ח סי' י"ג).

עוד יש להסתפק, אפילו אם נאמר שצריך להבדיל בברכת "אתה חונן", האם הוא צריך לחזור ולהבדיל עוד פעם ולומר "ותודיענו" כתקנת חז"ל בהמשך תפלתו אחרי "אתה בחרתנו" (שש"כ פני"ח הערה כ"ט). האדר"ת זצ"ל (בספרו עובר אורח סי' קמ"ג) פסק דאם טעה והתחיל אתה חונן, בודאי אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים להבדיל בברכת אתה בחרתנו, ומי זוטור מה דשנינו בברכות (ל"ג): דרב יוסף קרא האי ברכה "מרגניתא דתקינן רב ושמואל", ולכן בודאי צריך לאומרה כמאמרה וכתיקונה בלשונה ובמקומה שתקנו לה חז"ל, ומי יודע טעם רבותינו שתקנו להזכיר נוסח אחר מהבדלה פשוטה שבחול.

מלאכה והדלקת נר להבדלה כששכח לומר "ותודיענו" במעריב

אם שכח לומר "ותודיענו", אסור לו לעשות מלאכה וכו' לפני הבדלה, ואם יצטרך לנגוע בנרות כשמברך עליהם כשמבדיל על הכוס ביקנה"ז, יקדים לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש".

יקנה"ז בליל יו"ט שחל במוצש"ק

אין למלאות הכוס על כל גדותיו כמו בהבדלה במוצש"ק

כ' הרמ"א (סי' רצ"ו ס"א) ומ"ב (שם סק"ה) דכשמוזג הכוס של הבדלה בכל מוצש"ק יש למלאותו על כל גדותיו עד שישפך היין ממנו משום סימן ברכה בתחילת ימי המעשה, וכיון דאין זה שייך ביו"ט שחל במוצש"ק, לכן בכוס של קידוש ביו"ט א"צ למלאות הכוס עד שישפך היין ממנו, ומרן הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פס"ב הערה כ"ו) הוסיף, כיון שעכשיו הוא יו"ט ואסור בהרוחת שכר, א"כ הוא בזיון לקדושת יו"ט.

קידוש בישיבה או בעמידה

אע"פ שהרמ"א (סי' רצ"ו ס"ו) כ' שנוהגים לעמוד כשמבדיל במוצש"ק משום כבודו של מלך שמלווים אותו, אבל כ' המ"ב (שם סק"ח וסי' תע"ג סק"ג) דכשמקדשים יקנה"ז לכו"ע טוב לברך מיושב כמו בשאר קידוש, ומ"מ י"א (ע"י כה"ח סי' תע"ג סק"כ) דאם נוהגים לומר קידוש בעמידה בליל פסח, גם אומרים יקנה"ז בעמידה (וע"ע בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"א סי' ע"ז סק"ג).

על איזה נרות מברך בורא מאורי האש

נחלקו הפוסקים היאך צריך לנהוג בברכת הנר בהבדלה בליל יו"ט, דהרי כמעט בכל צורה שהיא, יש שאלה הלכתית כמו שיתבאר. בעצם יש ה' דרכים שהפוסקים מזכירים: א. לקרב ב' נרות שיגעו זה בזה לעשות אבוקה. ב. לקרב הנרות באופן שרק השלהבות נוגעות זו לזו. ג. לא לקרב הנרות כלל, אלא לברך על שתי נרות שכבר דולקות, כגון על נרות יו"ט. ד. להדליק אבוקה קטנה שעשויה במיוחד להבדלה ביקנה"ז, שיבער לזמן קצר. ה. להדליק פתיל צף שהכניסו בו שתי פתילות בתוך הנקב, או בנרון משעוה שהכניסו בו שתי פתילות.

שיטת הפוסקים לקרב שתי נרות שיגעו זו בזו כדי לעשות אבוקה

י"א שיקרב שתי הנרות לעשותן אבוקה לצורך ברכת "בורא מאורי האש", ומותר גם להפרידן אח"כ (אלף המגן על המט"א סי' ת"ר סק"ג בשם היסוד ושורש העבודה, ושו"ת משנה הלכות ח"ח סי' ר"ז, וארחות רבינו ח"ב עמוד קי"א בשם מרן הקה"י זצ"ל).

שיטת הפוסקים שרק השלהבות יגעו זה בזה ולא הנרות

וי"א שצריך להקפיד שרק השלהבות יגעו זו בזו ולא הנרות, משום חשש ממחק (מרן הגרשז"א זצ"ל בספר יו"ט שני כהלכתו פ"א הערה נ"ג ובהוספות שם – ובנדמ"ח פ"א הערה ס"ח) והוסיף דאין בהפרדת הנרות משום כיבוי (וכן נקט בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קכ"ח ד"ה יו"ט), ואינו דומה למדורת עצים שאסור להוציא עץ אחד משום כיבוי (ע"י סי' תק"ב ס"ב ומ"ב שם סק"ט), דשאני התם שנתחברו העצים יחד לשם עשיית מדורה, ולכן כשנוטל עץ אחד הוא ממעט המדורה ואסור משום כיבוי, משא"כ בנד"ד שנתקרבו אהדדי לצורך מעלת אבוקה, ולזה סגי קריבת השלהבות ולא בעינן עשיית מדורה ממש, ולכן כיון שלא נתחברו ממש, אין עליו שם מדורה לענין כיבוי (וע"ע אריכות בזה בשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' ר"ז).

שיטת הפוסקים שאין לחבר הנרות יחד כלל

וי"א דאין לחבר שתי הנרות יחד כלל, אלא יקרבים זה לזה כמדת האפשר שלא יגעו השלהבות או הנרות זו בזו (בספר יו"ט שני כהלכתו פ"א הערה נ"ב – בנדמ"ח שם הערה ס"ז – בשם מרן הגרשז"א ובעל השבט הלוי זצ"ל, והביא שבעל הרבבות אפרים זצ"ל כ' לו שרבו מרן האגרות משה זצ"ל ג"כ ס"ל הכי – אבל דבריו צ"ע, דהרי באג"מ או"ח ח"ה סי' כ' סק"ל כתב תשובה לתלמידו הרבבות אפרים להקל בזה ע"ש) משום שאם יחברם יחד, קרוב הדבר שיכשל באיסורי יו"ט כגון גרם כיבוי ע"י טפטוף השעוה.

שיטת הפוסקים שיברך על נרות שכבר דולקות ולא ידליק נרות במיוחד להבדלה

מֶרֶן הַגְּרִישׁי אֲצִ"ל (הוֹבֵא בִּסְפָר יוֹי"ט שְׁנֵי כְּהֻלְכָתוֹ בְּהוֹסְפוֹת פִּיאָה הַעֵרָה נִי"ג – וּבִנְדֻמִּיחַ פִּיאָה הַעֵרָה סִי"ח) הוֹסִיף דַּעֲדִיף לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּנֵרוֹת שֶׁכֶּבֶר דּוֹלְקוֹת, מִלְּהַדְלִיק ב' גַּפְרוּרִים וְכַדּוּמָה לְצוֹרֵךְ נֵר הַבְּדֵלָה, דְּכִיּוֹן שֶׁהוּא רַק לְצוֹרֵךְ מִצּוּהָ, הוּא דוֹמָה לְנֵר נִשְׁמָה שֵׁשׁ מִפְּקַפְקִין בְּהַדְלָקָתוֹ כִּמְבוֹאֵר בְּבַה"ל (סִי תִקְי"ד סִי"ה דִּי"ה נֵר), וְכֵן הֵבִיא בְּשׁוֹי"ת בְּאֵר מִשָּׁה (חִי"ח סִי רַכִּי"ז) בְּשֵׁם שׁוֹי"ת רִיב"א (מִתְלַמְּדֵי מֶרֶן הַחֲתִי"ס אֲצִ"ל – אַהֲעִי"ז סִי קִי"ז) שֶׁהִסְבִּיר דַּאִין מִדְּלִיקִין אֲבוּקָה כִּמוֹ בְּכָל מוֹצַשׁ"ק מִשׁוֹם הַאִיסוּר לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל בִּטְלָה, וְלָכֵן יִבְרָךְ עַל הַנֵּרוֹת הַדּוֹלְקוֹת עַל הַשְּׁלַח, וְכֵן הֵעִיר מֶרֶן הַגְּרִישׁי אֲצִ"ל (הוֹבֵא בְּשִׁשׁ"כ פִּסִּיב הַעֵרָה לִי"א) דְּצִי"ע אִם מוֹתֵר לְהַדְלִיק נֵר בְּיוֹי"ט רַק בְּשִׁבִיל הַהִידוּר שֶׁל אֲבוּקָה, דִּהְרִי לְמַעֲשֵׂה זֶה רַק כְּדִי לְבָרֵךְ עַל הָאֲבוּקָה שֶׁמֵאִירָה יוֹתֵר, וְלֹא כְּדִי לִיהֲנוֹת מֵהָאֵוֶר, אֲבָל אֲחִי"כ חֲזַר בּוֹ (בְּתִיקוּנִים וּמִילּוּאִים שֵׁם) וְכָתַב דְּמִסְתַּבֵּר לּוֹמֵר שֶׁגַם לְצוֹרֵךְ הַיְדוּר שֶׁל אֲבוּקָה מוֹתֵר, וְגַם מִסְתַּבֵּר דְּשִׁפִּיר חֲשִׁיב צוֹרֵךְ קֶצֶת, כִּיּוֹן שֶׁמֵאִיר יוֹתֵר טוֹב אֲעִי"ג שְׁזֵה רַק לְמִצּוּהָ.

וְהֵנָּה יֵשׁ מִקְשִׁים עַל שִׁטַּת הַמַּחְמִירִים שֶׁאֵינָם מִדְּלִיקִין נֵר בְּמִיּוּחַד לְהַבְּדֵלָה, דִּהְרִי מְבוֹאֵר בְּמִי"ב (סִי תִקְי"ד סִק"ל) בְּשֵׁם הַמּוֹר וְקִצְעֵהָ, שֶׁאִם יֵשׁ בְּרִית מִיֵּלָה בְּבֵית, וְנוֹהֲגִין לְהַדְלִיק נֵרוֹת (עִי תוֹסִי בְּסִנְהֵדְרִין לִי"ב: שֶׁהֵבִיא הַמְנַהֵג לְהַדְלִיק נֵרוֹת בְּשַׁעַת הַבְּרִית, וְעִי בְּמַהֲרִי"ל הִל' בְּרִית מִיֵּלָה עֵמוּד תִּפְי"ג, שֶׁנִּהְיָ לְהַדְלִיק יִיב נֵרוֹת קֶטְנִים נֶגַד יִיב שְׁבִטִים, וְנֵר תְּמִיד שִׁדְלַק גִּי יָמִים, וּבְבְרִית שֶׁל תְּאוּמִים, הַדְּלִיקוּ כִי"ד נֵרוֹת קֶטְנִים וְשְׁנֵי גְדוּלִים), מִסְתַּבֵּר דְּמוֹתֵר לְהַדְלִיק גַּם בְּיוֹי"ט, דְּכָל זֶה הוּא כְּבוֹד וְחִיבוּב מִצּוּהָ, וְלִפְי"ז אִין סִבְרָא לְהַחְמִיר בְּהַדְּלָקָת אֲבוּקָה לְהַבְּדֵלָה, שֶׁהִיא מִדִּינָא דְּגַמִּי וְלֹא רַק מְנַהֵג בְּעֵלְמָא.

אֲבָל בְּשַׁעֲרֵי זְבוּלוֹן (הִל' יוֹי"ט סִי קִי"ז סִק"ט) הֵעִיר, כִּיּוֹן שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים מִצּוּהָ בְּעֵצֵם הַנֵּר, אֲלֵא שֶׁהוּא הֵיכִי תִימְצִי כְּדִי שִׁיּוּכַל לְבָרֵךְ וְלִשְׁבַח לְהַקְבִּי"ה "בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֲשִׁי", אֲוֹלֵי הַדְּלָקָת הַנֵּר נִחְשַׁבְתָּ רַק כְּהַכְשֵׁר מִצּוּהָ דִּהְרִי אִין לוֹ צוֹרֵךְ בְּהַ גּוֹפֵא. וְהוֹסִיף דְּלִכְאוּרָה יֵשׁ לְדַמּוּתוֹ לְמִשְׁכֵּי הַשַּׁעֲהִי"צ בְּהִל' פִּסַּח (סִי תִלְי"ה סִק"ט), שֶׁאִם בּוֹדֵק חֲמֵץ בְּיוֹי"ט, גַּם לְדַעַת הַמְתִּירִין צִי"ע אִם מוֹתֵר לְהַדְלִיק נֵר בְּשִׁבִיל זֶה בְּיוֹם אֲפִילוֹ אִם לֹא בִּיטַל אֶת חֲמִצּוֹ, וּבְבִיטְלוֹ בּוֹדֵאֵי אִין לְהַדְלִיק נֵר, וְלָכֵן יִדְחָה הַבְּדִיקָה עַד חוּהִי"מ. בְּבִיאוּר סִבְרַת הַשַּׁעֲהִי"צ הִסְבִּיר, כִּיּוֹן שֶׁאִין הַמִּצּוּהָ בְּעֵצֵם הַנֵּר, וְהֵנָּה הוּא רַק הֵיכִי"ת כְּדִי לְקַיֵּם הַמִּצּוּהָ, אִין זֶה נִכְלָל בְּהִיתֵר שֶׁל "מִתּוֹךְ", וְלִפְי"ז הַדְּלָקָת נֵר הַבְּדֵלָה גִּי"כ תְּלוּיָה בְּסַפֵּק זֶה, וְעִי"ש מָה שֶׁהֵאֲרִיךְ עוֹד בְּזֵה, וְהֵבִיא שְׁבִלְקוּטֵי הַעֵרוֹת לְשׁוֹי"ת כְּתַב סוֹפֵר (אוֹי"ח סִי סִי"ה) הֵבִיא שֶׁגַם בְּלִקְטָה יוֹשֵׁר (אוֹי"ח עֵמוּד קִי"ג) מְבוֹאֵר שֶׁאִין לְהַדְלִיק נֵר אֲבוּקָה בְּמִיּוּחַד לְהַבְּדֵלָה (אֲבָל הַמַּעֲיִין שֵׁם יִרְאֵה גִירְסָא אַחֲרַת, וּבַעֲנִין הַדְּלָקָת אֲבוּקָה לְמִצּוּהָ לְהַבְּדֵלָה בְּלִיל יוֹי"ט שֶׁחַל בְּמוֹצַשׁ"ק, כִּי וְזִ"ל אִמֵּר לִי אֵינְךָ צָרִיךְ לְהַדְלִיק בְּיוֹי"ט עֲכִ"ל).

עוֹד יֵשׁ לְצִיין שֶׁרְבִינוֹ הַגְּר"א (סִי תִצִּי"ד סִי"א) הוֹכִיחַ מֵהַגְּהוֹת מְרַדְכֵי שֶׁאִם יֵשׁ נֵר אֶחָד דּוֹלֵק בְּבֵית, אִי"צ לְהַדְלִיק נֵר לְאֲבוּקָה (אִמְנָם הַמִּי"א וְטִי"ז לֹא סִי"ל הַכִּי), וְלִפְי"ז י"א (הַלְכוֹת חֵג בְּחַג הִל' יוֹי"ט חִי"א פִּי"ב סִלִּי"ב), כִּיּוֹן שֵׁשׁ נִידוּן שֶׁל כִּיבוּי וְהַבְּעָרָה, כִּשְׁחַל יוֹי"ט בְּמוֹצַשׁ"ק יֵשׁ לְסַמוֹךְ עִי"ד הַגְּר"א אֲצִ"ל.

לְהַסְתַּכֵּל בְּשִׁלְהַבַּת עֲצָמָה כְּשֶׁמְבָרֵךְ עַל נֵרוֹנִים שְׁבִזְכוּכִית אוֹ עַל נֵרוֹת בּוֹיטְרִינָה

יֵשׁ שֶׁהֵעִירוּ, שֶׁאִם מְבָרֵךְ עַל הַנֵּרוֹנִים הַנִּמְצָאִים בְּכוֹסִיּוֹת שֶׁל זְכוּכִית, אוֹ עַל הַנֵּרוֹת הַנִּמְצָאִים בּוֹיטְרִינָה, לְכַתְחִילָה יֵשׁ יִקְפִיד לְהַתְקַרֵּב לָהֶן וְלְהַסְתַּכֵּל בְּשִׁלְהַבַּת עֲצָמָה בְּזִמְנֵן הַבְּרַכָּה, וְלֹא דֶרֶךְ הַזְכוּכִית, כִּמְבוֹאֵר בְּשׁוֹי"ע (סִי רַחֲ"צ סִטִּי"ו) וּמִי"ב (סִקְלִי"ז) וּבַה"ל (שֵׁם דִּי"ה אוֹ בְּתוֹךְ).

הֵאֵם יֵשׁ חֲסֵרוֹן שֶׁל עֲשִׂיית מִצְוֹת חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת כְּשֶׁמְבָרֵךְ "בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֲשִׁי" עַל נֵרוֹת יוֹי"ט

יִי"א דַּאִין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ לְהַבְּדֵלָה בְּנֵרוֹת שֶׁהוֹדְלָקוּ לְכַבּוּד יוֹי"ט, מִשׁוֹם שֶׁאִין עוֹשִׂין מִצְוֹת חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת (עִי שׁוֹי"ת צִיץ אֲלֵעֶזֶר חִי"ד סִי מִי"ב סִק"ב), אֲבָל מְנַהֵג הָעוֹלָם לְהַקְלֵ בְּזֵה, וְכַמְשִׁי"כ לְעִיל בְּשֵׁם הַפּוֹסְקִים, דַּאִין לְהַדְלִיק נֵר בְּמִיּוּחַד בְּיוֹי"ט כְּדִי לְבָרֵךְ עֲלָיו בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֲשִׁי, וְאֲעִי"פ דְּמְבוֹאֵר בְּשׁוֹי"ע שֶׁצָּרִיךְ לְהַדְלִיק נֵר לְהַבְּדֵלָה חוּץ מֵהֵנָּה הַמִּיּוּחַד לְהֵאִיר בְּבֵית, שֶׁאֵינִי הַכָּא דְּגַם הַנֵּרוֹת הַלְלוֹ הוֹדְלָקוּ לְצוֹרֵךְ מִצּוּהָ וְלֹא סֵתָם לְהֵאִיר לְצוֹרֵךְ חוּל, וְאִי"כ אֲפִשֵׁר יֵשׁ הֵיכֵר בְּזֵה שֶׁהוּא לְמִצּוּהָ וְשֶׁאֵינִי מֵהֵךְ דִּהְתָּם (עִי שְׁלֵמִי תוֹדָה עַל יוֹי"ט עֵמוּד קִנִּי"ב, וְעִי"ע בְּשׁוֹי"ת תְּשׁוּבוֹת וְהַנְּהוּגוֹת חִי"ב סִי קִסִּי"ה שְׁגִי"כ כִּי סִבְרָא לְהַקְלֵ).

מה ההיתר בזה"ז לברך "בורא מאורי האש" על נרות יו"ט שרק הודלקו לכבוד

בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ל"ב) נשאל אם יש איזה היתר לברך "בורא מאורי האש" על הנרות שהדליקו לכבוד יו"ט, דכיון שבזה"ז עיקר ההנאה היא מאור החשמל, א"כ הנרות שמדליקין ליו"ט הם רק לכבוד, וא"א לברך עליהן להבדלה כמבואר בשו"ע (סי' רח"צ סי"א וע"ש במ"ב סק"ל), ונדחק ליישב (שם סק"ח) דלפעמים נר החשמל נכבה ואז יהנה מנר הבדלה, א"כ י"ל שברכתו קאי גם על נר החשמל, אבל בסו"ד הביא שההיתר לברך הוא משום שבאמת נהנה מנר הבדלה כשמסתכל בציפּרני ידיו וכמו שיתבאר (אמנם ע"י בשו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ד סי' מ"ב סק"ב שהחמיר שלא לברך על נרות שהודלקו לכבוד יו"ט מהטעם הנ"ל).

ולכן למעשה כל אחד ינהג כפי מנהגו, אבל מי שאין לו מנהג מיוחד, לכתחילה עדיף שלא ידליק נר מיוחד להבדלה, בפרט דהענין של אבוקה הוא רק מצוה מן המובחר, ואילו הדלקת נר של בטלה יש חשש איסור, ולכן יברך בורא מאורי האש על הנרות שהדליקו לכבוד יו"ט בלי לקרובם זו לזו (וכן נהג מרן בעל שבת הלוי זצ"ל – הובא בבאר המועדים ח"א מהגר"א בנדיקט זצ"ל עמוד ת"ח, וע"ש אריכות נפלאה בכל האי סוגי"), אבל גם אם מקרב הלהבות בודאי יש לו על מי לסמוך.

עצה להדליק נר להבדלה בהיתר אם ישתמש בו כדי להדליק את הנרות של יו"ט

יש להעיר דכל זה שייך דווקא כשמדליקין נרות של שעה, אבל אלו שמדליקין נרות יו"ט בפתילות בשמן זית, לא שייך לקרבן כדי לעשות אבוקה. מאידך גיסא יש מי שיעץ דכיון שצריך להדליק גפרור מאש הקיימת כדי להדליק את הפתילות שבנרות שמן ליו"ט, יכול להכין לעצמו לפני יו"ט חתיכה קטנה מאבוקה המסתיימת בפתילה אחת, אבל יתחלק לשתי פתילות זמן קצר אחרי הדלקתה, וישתמש בה להעביר האש מהגז או מהנר נשמה כדי להדליק נרות יו"ט, ואח"כ ישתמש בה להבדלה בפמוט מיוחד, ואמנם דפח"ח, אבל כל זה בתנאי שנחשב כפתילה אחת ולא כשתיים, ד"א שאין לו היתר להדליק שתיים לצורך הבדלה וכנ"ל.

עוד יש לציין, שיש מדליקין אבוקה שיבער לחצי שעה, ויש לדון אם מותר להדליק נר שיבער ליותר זמן ממה שנצרך (ע"י שלמי תודה על יו"ט עמוד קס"ט), ואמנם לגבי שבת החמירו האחרונים כשמדליקין נר לחושיב"ס, שיש להקפיד להדליק דווקא נר קטן לפי מה שהוא צריך (ע"י שו"ת אבני נזר או"ח סי' ס"ט סק"ב, ושו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קע"ז, ושש"כ פ"ב ס"ח) אבל לגבי יו"ט שהשאלה היא ריבוי בשיעורים, באופן שמותר לו להדליק האש, יש להקל (מבקשי תורה על יו"ט עמוד רס"א בשם מרן הגריש"א זצ"ל).

הכנסת שתי פתילות בפתיל צף

יש שיעצו להשתמש בפתיל צף לצורך נר הבדלה, ויכניסו שתי פתילות בתוך הנקב של הפקק הצף, וע"י ירויחו שיברכו על אבוקה. אבל לכאורה במ"ב (סי' רח"צ סק"ח) משמע דלא מהני, דהרי כ"י שם הרמ"א דנר שיש לו שתי פתילות מיקרי אבוקה, והסביר המ"ב וז"ל כיון שאורותיהן מגיעין זה לזה למעלה הוי אבוקה, ובנר שלנו אם מונח שם כמה פתילות, הוי כמו פתילה עבה ואינה חשובה אבוקה עכ"ל. לפ"ז כשמכניסים שתי פתילות לנקב אחד, הוי פתילה עבה ולא אבוקה, ואם יעשו נקב אחר כדי להפריד בין הפתילות, הרי זה תלוי באשלי רברבי הנ"ל אם מותר להדליק פתילה נוספת בכדי לברך על אבוקה בהבדלה.

לפ"ז יש לדון לגבי הנרות שמייצרים היום (נרונים בפח עגולה) במיוחד להבדלה כשחל יו"ט במוצש"ק, ותוחבים שם שתי פתילות שהן ממש קרובות זל"ז, לא מיבעי לאלו המחמירים שלא להדליק נר מיוחד לשם הבדלה, דאפילו אם הם משתמשים בנר זה כדי להעביר האש מהנר נשמה כדי להדליק הנרות יו"ט, בכל זאת אחת משתי הפתילות היא מיותרת, אלא גם לשיטת המקילים להדליק נר ביו"ט לצורך הבדלה, מ"מ המ"ב הנ"ל פסק שאם כמה פתילות מונחות יחד, הוי כמו פתילה עבה, ואינה חשובה אבוקה.

ברכת "בורא מאורי האש" על נר נשמה

אין לברך "בורא מאורי האש" על נר נשמה שהדליקו לעיני הנפטרים, דהרי מבואר בשו"ע (סי' רח"צ ס"יב) ובמ"ב (סוסק"ל) שאין לברך על נר יארצייט שאינו עשוי להאיר, רק לזכר נשמת המת.

האם מסתכלים בצפרני הידים בברכת הנר בהבדלה

י"א שא"צ להסתכל בצפרני ידיו כשמברך על הנר בליל יו"ט (תוס' חיים על הח"א כלל ק"ל בסדר הקצרה סקט"ז), וטעם הדבר משום שבכל מוצש"ק היו ידיו אסורות במלאכה, ולכן מכופף אצבעותיו, ועכשיו מותרין במלאכה ולכן פושטן אח"כ, משא"כ ביו"ט שחל במוצש"ק שהן אסורין במלאכה, ולכן א"צ להסתכל בהם (נטעי גבריאל על פסח פלי"ח ס"ה בשם הגדת עבודת הגפן שנדפס בשנת תפ"ב, וכן נהג מרן בעל שבת הלוי זצ"ל – ע' מבית לוי קובץ י"ב עמוד נ"א הערה ו').

אבל יש נוהגים להסתכל בצפרני ידיו כמו בכל מוצש"ק, דהרי המ"ב (סי' רח"צ סק"ט) כ' שהטעם שנוהגים להסתכל בכפות הידים ובצפרניים הוא משום דבעינן שיוכל להכיר לאורו בין מטבע למטבע, ולכן מסתכל כדי לראות אם יכול להכיר בין צפורן לבשר שזהו כמו ההכרה בין מטבע למטבע. וע"ע בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ל"ב סק"ז) שהביא דיש ענין דווקא להסתכל בצפרניים לאור הנר משום חשש ברכה לבטלה, דהרי אינו נהנה מהאור בכלל כשיש חשמל, וגם לא הדליק נר מיוחד להבדלה, אבל לפמש"כ הבה"ל (סי' רצ"ח ס"יא) דנר שהדליק לכבוד ואח"כ משתמש בו להאיר כשר להבדלה, ניחא טובא.

אין מברכין על הבשמים בהבדלה

כ' המ"ב (סי' תע"ג סק"ג וסי' תצ"א סק"ג) דכשחל יו"ט במוצש"ק אין מברכין על הבשמים, אע"פ שאין נשמה יתירה ביו"ט, מ"מ המאכלים החשובים וטובים של יו"ט מיישבים דעתו כמו בשמים כמבואר בתוס' בביצה (ל"ג: ד"ה כ'). עוד טעם מבואר בב"ח (סי' רצ"ז ד"ה ומברך), דמה שמריחים בשמים במוצש"ק היינו משום דאיכא תרתי, אבידת הנשמה יתירה וגם משום דאש של גיהנום מתחיל לשרוף ולהסריח, וכיון דחלשה דעתו של האדם באבידת הנשמה יתירה, בקל יגיע לידי חולשה מסרחון אשו של גיהנום, ולכן כשחל יו"ט במוצש"ק, אע"פ שהנשמה יתירה מסתלקת ממנו, מ"מ כיון שאין כאן סרחון של גיהנום, לכן אין מברכים על הבשמים.

י"א דגם אלו הנוהגים לאכול חלבי בליל שבועות, השנה יאכלו בשרי בלילה וחלבי ביום, משום שאם הסיבה שאין מברכים על הבשמים היא משום שהמאכלים החשובים וטובים של יו"ט מיישבים דעתו כמו בשמים כמבואר בתוס' בביצה (ל"ג:), א"כ יותר מסתבר לומר כן על סעודה בשרית ולא על סעודה חלבית, ומ"מ כיון שבדרך כלל, גם בסעודה חלבית אוכלים דגים, ממילא גם זה נכלל ב"מאכלים טובים".

קידוש לבנה בליל יום טוב

כ' הרמ"א (סי' תכ"ו ס"ב) שאין מקדשין הלבנה במוצאי שבת שחל בו יו"ט, ומקור האי דינא במנהגי מהרי"ל (סוף ה' שבועות), והסביר טעם הדבר, דכשם שיש תחומין למטה כך יש תחומין למעלה, ואין להקביל השכינה ביו"ט חוץ לתחום, ועוד דברכת הלבנה נראית כעין תחינה ואין לאומרו ביו"ט (אבל ע"ש שהעיד שרבו מובהק המהרי"ש לא הקפיד בזה, וקידוש הלבנה גם בליל יו"ט שחל במוצש"ק).

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שבועות תשפ"ב

דיני שבועות שחל ביום ראשון (ג)

הנהגת הנשים ביקנה"ז

האם נשים יכולות לשתות מהכוס של יקנה"ז?

אע"פ שהמנהג הוא שנשים אינן שותות יין מכוס של הבדלה כמבואר במ"ב (סי' רצ"ו סק"ו), מ"מ נוהגות לשתות מכוס זה של קידוש והבדלה יחד, משום שכל הקפידא היא רק כשרוצה לשתות מכוס שמיוחדת רק להבדלה (עי' בספר שמירת הגוף והנפש ח"ב סי' קל"א הערה ה' בשם מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל), ומה"ט כ' בקצות השלחן (סי' צ"ו בבדה"ש סק"ג), אם נזדמן שהבדילו על כוס ברהמ"ז, פשוט דרשות להן לשתות דהוי כוס של ברכה, ומפורש בברכות (נ"א:): דמשגרו לאנשי ביתו.

האם נשים עונות אמן על ברכת בורא מאורי האש

יש להסתפק אם אשה תענה אמן כששומעת ברכת בורא מאורי האש ביקנה"ז. מקום הספק הוא לשיטת המ"ב (בה"ל סוסי' רצ"ו) שאשה הצריכה להבדיל לעצמה אינה חייבת לברך על הנר משום שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ואינה שייכת לשבת כלל, כי הברכה נתקנה על בריאת האור במוצש"ק, וא"כ עניית אמן תחשב כהפסק לגבה בין ברכת בפה"ג לטעימת היין, או שמא יכולה לסמוך על הפוסקים החולקים על המ"ב בזה כמו שיתבאר. בנוסף לכך יש לצרף שיטת האג"מ (או"ח ח"ד סי' כ"א סק"ט וסי' ק"א) ומרן הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פמ"ח הערה מ"ב) דס"ל שעניית אמן על ברכת שהחיינו בקידוש אינה נחשבת כהפסק אע"פ שכבר ברכו שהחיינו בהדלקת הנרות, משום שהברכה היא מענינא דהקידוש, ואע"פ שכבר יי"ח בברכה זו, מ"מ כיון שאצל המקדש הוי ברכה הצריכה, אינה הפסק גם לגבי השומעין משום שהשומע בטל לגבי המברך, ולפי דבריהם י"ל הכי גם לגבי עניית אמן על הנר. עוד יש להוסיף דאם באמת יש חשש של הפסק בעניית אמן זה, הו"ל להמ"ב לכתוב דלשיטתו שאשה אינה חייבת לברך על הנר בהבדלה, גם לא תענה אמן על ברכת הנר ביקנה"ז, ולכן למעשה נראה שתענה אמן, וכן פסק בספר נוטרי אמן (פ"ד סוף הערה כ"ב).

יש לציין שהרבה פוסקים ס"ל שנשים המבדילות בעצמן, שפיר יכולות לברך על הנר (עי' אג"מ חו"מ ח"ב סי' מ"ז סק"ב, ושו"ת שבט הלוי ח"ו סוסי' מ"ב, ושונה הלכות סי' רצ"ו ס"ח בהוספות ותיקונים – וע"ע בשבת לישראל עמוד ת"ע, ומרן הגריש"א זצ"ל הובא בספר מנשים באהל עמוד ת"ב), ולשיטתם בודאי אין חשש הפסק, ואשה יכולה לענות אמן לכתחילה על ברכת הנר ביקנה"ז אע"פ שתשתה מהכוס של קידוש.

האם נשים עונות אמן על ברכת שהחיינו בקידוש

יש להסתפק אם אשה תענה אמן על ברכת שהחיינו בקידוש, אם כבר בירכה כשהדליקה הנרות. י"א שיכולה לענות אמן משום שהברכה על החג נחשבת מענינא דהקידוש, ולכן אפילו אם אינה מחוייבת בברכה זו, מ"מ כיון דאצל המקדש הוי ברכה הצריכה, אין זה הפסק גם לגבי השומעין משום שהשומע בטל לגבי המברך (אג"מ או"ח ח"ד סי' כ"א סק"ט, וסי' ק"א), והוסיף מרן הגרשז"א זצ"ל ע"ז, דאם יש שאלה של הפסק בזה, תמוה טובא למה הפוסקים לא הזהירו שהאשה לא תענה אמן על ברכת שהחיינו בקידוש (הליכות שלמה על פסח פ"ט סכ"ב – ע"ש באריכות), אמנם בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ד) פסק

שאסור לנשים לענות אמן על ברכת שהחיינו בקידוש אם כבר בירכו כשהדליקו הנרות, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ס"ט) ג"כ פסק הכי לגבי שבועות כיון שאין בו שום מצוות הלילה, משא"כ בפסח וסוכות.

יקנה"ז לאלמנה שצריכה להוציא משפחתה

אם אשה צריכה לקדש ולהבדיל עבור עצמה ובני משפחתה ואין לה אורח שיכול להוציא כל המשפחה ביקנה"ז, יש לדון טובא בכמה שאלות, ונדון רק באופן שיש לה בנות ולא בנים בבית. הרמ"א (סוסי רצ"ה) כ' דכיון שבשו"ע שם הביא ב' דעות אם נשים חייבות בהבדלה, לכן לא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים. והנה זה פשוט, אע"ג שהמ"א (סי' רצ"ו סק"ד) הביא בשם השל"ה שנשים נהגו שלא לשתות מכוס של הבדלה (משום שהעץ שחיה האכילה ממנו לאדם הראשון היה עץ הגפן, וכשחטתה את הענבים והשקתהו, רצתה להיבדל מאדם הראשון ע"י היין, ולכן אין הנשים שותות ממנו בהבדלה), מ"מ בליל יו"ט שהוא גם כוס של קידוש שפיר יכולות לשתות מהכוס.

אם היא רגילה לברך ברכת שהחיינו בזמן הדלקת נרות יו"ט, כשהיא מקדשת בעצמה, לא תברך שהחיינו בזמן ההדלקה אלא בזמן קידוש, ואם שכחה ובירכה בזמן ההדלקה, לא תברך שנית בזמן קידוש, אלא תבקש מאחד מהשומעים שיברכו שהחיינו ויוציא את כולם.

והנה השו"ע (סי' רצ"ו ס"ח) הביא ב' דעות בחיוב נשים בהבדלה, ונחלקו אי הבדלה היא מה"ת דכתיב "זכור את יום השבת לקדשו", זכרהו בין בכניסתו ובין ביציאתו, וכיון דאיתקש זכור לשמור לכן נשים חייבות גם בהבדלה, אבל אם הבדלה היא רק מדרבנן, ואינה תלויה בשמירת שבת אלא דאסמכה אקרא, א"כ הוי מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות (ואע"ג דנחלקו הראשונים אם נשים פטורות גם ממצוה דרבנן שהז"ג, להלכה קיי"ל דאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן בזה, עי' שו"ת רע"א סי' ט"ז, ושד"ח כללים מערכת מ' כלל קל"ה). להלכה פסקו המ"א ומ"ב (סי' רצ"ו סק"ה) דאמנם לכתחילה אשה לא תבדיל בעצמה, מ"מ כשאיין לה ממי לצאת ממנו תבדיל לעצמה כדי לצאת מצות הבדלה ותשתה היין. הבן איש חי (שנה ב' פ' יוצא אות כ"ב) כ' שגם בנות ספרד נהגו להבדיל בעצמן, וכן שיטת הרבה ראשנים, וכן פסק הברכ"י (דלא ככה"ח סי' רצ"ו סק"ד – סקנ"ה שכתב שנשים יברכו ברכת הבדלה בלי שם ומלכות).

ובאמת חוץ מהשאלה של ברכת הבדלה, גם בברכה על הנר פסק הבה"ל (סוסי רצ"ו) דאינה חייבת בה לכו"ע, וא"כ יתכן שאם תברך, הוא בגדר הפסק בין בפה"ג לטעימה (כעין המבואר בבה"ל סי' רח"צ ס"ה בשם רע"א, שאם בירך על נר שלא שבת ממלאכת עבירה, כיון שלא יי"ח הוי הפסק, וצריך לברך בפה"ג שנית), אלא דהרבה פוסקים ס"ל שיכולה להקל לברך גם על הנר (עי' כה"ח סי' רצ"ו סקנ"ה, ושו"ת שבה"ל ח"ו סוסי מ"ב וח"ז סי' ע"ז סק"ב, וע"ע משי"כ בזה בהליכות ביתה סי' ט"ו הערה צ"ו, ובהליכות בת ישראל פט"ו הערה רמ"ח, ובבירור הלכה מהדו"ק עמוד קי"ד הביא ראשונים דס"ל שיכולה לברך גם על הנר, ע"ש באריכות).

ולכן למעשה נחלקו הפוסקים אם האשה יכולה לברך על הנר ולהבדיל בקידוש כשחל ליל יו"ט במוצש"ק, די"א (שש"כ פס"ב הערה כ"ז בשם מרן הגרשז"א זצ"ל, ושו"ת באר משה ח"ו סי' קל"ו), שתקדש בעצמה כיון שמעיקר הדין יכולה להבדיל בעצמה ורק שלא תברך על הנר, וכמו"כ אם כבר בירכה שהחיינו על הנרות, לא תברך עוד פעם בקידוש (אמנם בנותיה שעדיין לא בירכו שהחיינו צריכות לברך), ומ"מ אשה שרוצה לסמוך על הפוסקים הסוברים שגם אשה מברכת על הנר, אין מזניחין בידה, ואפשר עדיף שתברך על הנר אחרי ששתתה מהכוס (שש"כ פס"א הערה ס"ט בשם מרן הגרשז"א זצ"ל).

טעויות ביקנה"ז

טעה ושינה בסדר הברכות ביקנה"ז

אם שינה הסדר של הברכות ביקנה"ז, שהקדים המאוחר ואיחר המוקדם, יי"ח ולא יחזור לברך, פרט להקדים הקידוש לברכת היין, דאז צריך לחזור ולברך ברכת הקידוש משום שעשה כב"ש כנגד ב"ה, וכל העושה כדברי ב"ש לא יי"ח (שו"ע הרב סי' תע"ג ס"ו, ותהלה לדוד סי' רע"א סקט"ו), אמנם י"א שיי"ח גם אם הקדים הקידוש לברכת היין (תוס' שבת סי' רח"צ סק"ב).

טעה ובירך על הבשמים בהבדלה בליל יו"ט

אם טעה ובירך על הבשמים בהבדלה של יקנה"ז, נחלקו הפוסקים אי הוי הפסק בין בפה"ג לשתיית היין. י"א דכיון שבשמים הוא כבוד למצוה לא הוי הפסק, וכמו שהובא בשו"ע בה"ל מילה (יו"ד סי' רס"ה ס"א) שמברכים על בשמים בברית מילה אחרי בפה"ג (שש"כ פס"ב הערה מ"ט בשם מרן הגרשז"א זצ"ל), וי"א דכיון שחז"ל לא תקנו לברך על הבשמים כשמקדש ומבדיל ביו"ט שחל במוצש"ק, א"כ הוי הפסק וחוזר ומברך על היין (שלמי תודה על יו"ט סי' ט"ו בשם רע"א בה"ל יוהכ"פ סי' תרכ"ד בשם הגינת ורדים, וכ"כ המחזיק ברכה סי' תצ"א סק"ב).

טעה וסיים המבדיל "בין קודש לחול" במקום "המבדיל בין קודש לקודש"

טעה בהבדלה וסיים הברכה "המבדיל בין קודש לחול" במקום "המבדיל בין קודש לקודש", הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים וצריך לחזור ולברך ברכת הבדלה (שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קי"ח, ומרן הגרשז"א זצ"ל הובא בספר הסדר הערוך פני"ג הערה 6, ומרן הגרשז"א זצ"ל בשולחן שלמה ה"ל חוה"מ עמוד קל"ד, ומרן הקה"י זצ"ל בארחות רבינו ח"א עמוד קל"ב), ומ"מ א"צ לחזור ולברך בפה"ג אם לא הסיח דעתו מברכה זו, כעין המבואר במ"ב (סי' רע"א סקע"ח) לגבי מי שקידש על הכוס ונמצא שהוא חומץ או מים, דצריך לקדש שנית ומ"מ אם היה דעתו מתחילה לשתות יותר יין, א"צ לברך בפה"ג שנית, ובשו"ת שבה"ל הנ"ל הוסיף דהזכרת "בין קודש לחול" בליל מוצש"ק ליו"ט אינה הזכרה פסולה, דהא אדרבה מזכירים אותה בנוסח ההבדלה, וא"כ מה שצריך לברך עוד פעם אינו פוסל לגמרי מה שהזכיר בראשונה.

שכח להבדיל בשמו"ע וגם ביקנה"ז ונזכר רק אחרי ששתה כוס של קידוש

אם שכח לומר "ותודיענו" בשמו"ע וגם שכח להבדיל כשקידש ביקנה"ז, ושתה מהכוס של קידוש, יחזור ויתפלל ושוב יבדיל על הכוס, דומיא למי ששכח להבדיל בתפלה במוצש"ק שהוא חול, וטעם לפני שהבדיל (עי' בה"ל סי' רצ"ד ס"א ד"ה אם טעה), ועי' בתוס' הרא"ש בברכות (ל"ג). בהאי סוגי דטעה בזו ובזו, שהסביר דמירי ביו"ט שחל להיות במוצאי שבת ולא אמר "ותודיענו" בתפלה, ועל הכוס אמר קידוש ולא אמר הבדלה.

בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ע"ז) רצה השואל לומר ששתיית כוס של קידוש לפני הבדלה היא ברשות מצוה, ויתכן דבכה"ג לא שייך לקונסו שיחזור להתפלל, אבל מרן בעל שבה"ל זצ"ל כי דעצם שתיית הכוס לפני הבדלה, היא גורמת שכחת הבדלה, ואין תיקון מצוה אחת יכולה לכסות גרעון ביטול מצוה אחרת ותקנת חז"ל.

והנה כשמבדיל על הכוס, מברך על הנר, ומברך ברכת "המבדיל בין קודש לקודש", אבל יש להסתפק אם צריך לברך בפה"ג שנית דהרי כבר בירך בקידוש. אם הוא רגיל לשתות יין בתוך הסעודה, או שהתכוון בשעת קידוש לשתות יין בתוך סעודתו, אינו חוזר ומברך (עי' מ"ב סי' קע"ד סק"ו וסק"ח, וסי' תע"ג סק"ה – אמנם מרן הגרשז"א זצ"ל העיר דצ"ע למה לא יברך על הכוס של הבדלה, דהלא היא כוס של מצוה, ומאי שנא מדי כוסות בליל הסדר שמברכים על כל כוס בפני"ע אע"פ שיועד מראש שישתה עוד כוס – שש"כ פס"ב הערה ל"ח), אבל אם אינו רגיל לשתות יין בתוך הסעודה, ולא כוון בקידוש לשתות עוד יין בתוך הסעודה, צריך לחזור ולברך בפה"ג כשמבדיל.

עוד הוסיף מרן הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פס"ב הערה ל"ז) דבכה"ג עדיף שיתפלל מיד לפני שיבדיל על הכוס ונוטל ידיו לסעודה, ואין התפילה נחשבת להפסק בין הקידוש לסעודה, הואיל ורק ע"י התפלה מותר לו לאכול.

יש לציין שהקנס לחזור ולהתפלל הוא רק לבעה"ב שלא אמר "ותודיענו" וגם טעם מהכוס, אבל בני ביתו ששמעו קידוש בלי הבדלה, יכולים להבדיל בעצמם מיד, והוא יבדיל רק אחרי שהתפלל שנית.

שכח להבדיל בשמו"ע וגם ביקנה"ז ונזכר למחרת בבוקר

אם שכח להבדיל בשמו"ע וגם ביקנה"ז ולא נזכר עד למחר, צריך להתפלל שחרית פעמיים, כאשר התפלה השניה היא התשלומין עבור הקנס שהיה צריך לחזור להתפלל בערב, ולפי המ"ב (סי' רצ"ד

סק"ב) יזכיר "ותודיענו" בתפלה השניה שהיא התשלומין, אמנם בהגהות רע"א שם, וכן בחי' מרן הגר"ח זצ"ל בברכות (כ"ו). מבואר דצריך להזכיר הבדלה בתפלה ראשונה שמתפלל אחרי שבת (ומרן הגרש"א זצ"ל הביא ראיה לסברא זו מהירושלמי – ע' בחידושי הרשב"א בכתובות ו: הערה 253), וא"כ לשיטתם יצטרך לומר "ותודיענו" בתפלה הראשונה בשחרית אע"פ שהתפלה השניה היא התשלומין.

אבל נלענ"ד דבנד"ד כו"ע יודו שאומר "ותודיענו" בתפלת התשלומין, דעד כאן לא חלקו על המ"ב אלא במי שלא התפלל מעריב כלל, ולכן כשמתפלל תשלומין בשחרית נחלקו אם יבדיל בתפלת התשלומין או בתפלה הראשונה שמתפלל אחרי שבת, אבל בנד"ד הלא הוא כבר התפלל מעריב, אלא ששכח לומר "ותודיענו", וא"כ תפלת מעריב שלו שפיר נחשבת כתפלה, ומה שחייבוהו לחזור ולהתפלל, היינו רק בתורת קנס, וממילא כיון שכבר התפלל מעריב לא שייך סברת רע"א והגר"ח זצ"ל שיבדיל בתפלה הראשונה, דהא כבר התפלל תפלת מעריב אחרי שבת. והנה חוץ ממה שצריך להתפלל שחרית פעמיים, גם צריך לעשות הבדלה בבוקר, ויברך בפה"ג והבדלה אבל לא יברך על הנר.

אשה שהתפללה מעריב ושכחה להבדיל בשמו"ע ובקידוש

אשה ששכחה להבדיל בין במעריב ובין בקידוש בליל יו"ט, כ' בתורת שבת (סי' רצ"ד סק"ב) דאם שויה ע"ע חובה להתפלל מעריב, דינה כמו אנשים, ולכן הפוסקים לא הזכירו חילוק ביניהם, אבל ע' אריכות גדולה בזה בשו"ת יד נתן (ח"ג סי' י"ח), וחידש שם שאפילו אם קבלה ע"ע להתפלל מעריב כל יום, מ"מ לא קבלו ע"ע את ההלכות הנספחות לתפילת מעריב, כגון האי קנס משום שאכלה לפני הבדלה, ומרן הגר"ש"א זצ"ל הסביר דמסתבר לומר שלא קנסה כיון שאינה חייבת להתפלל מעריב (וכעין זה מבואר בש"כ פמ"ג הערה ל"ה לגבי איש ששכח להדליק נרות שבת, שאין קונסין אותו, והכי מדויק גם בפמ"ג סי' רס"ג סק"ז). עוד יש להוסיף, דכל החיוב להתפלל שנית הוא קנס כמבואר בברכות (ל"ג), וכיון שיש מחלוקת אם נשים חייבות בהבדלה, הא קיי"ל דכל מקום שיש מחלוקת לא קנסינן, דהרי כל הקנס הוא רק מדרבנן, וספק דרבנן לקולא (ע' מ"ב סי' ש"ח סק"ב).

שכח להבדיל ביקנה"ז ונזכר באמצע סעודתו

אם נזכר באמצע סעודתו ששכח להבדיל ביקנה"ז, חייב להפסיק סעודתו מיד כדי להבדיל על הכוס ולברך על הנר (מ"ב סי' תע"ג סק"ה). בענין ברכת בפה"ג על היין על הכוס של הבדלה, כ' המ"ב שאם כוון בשעת קידוש לשתות יין בתוך הסעודה, או שהוא רגיל לשתות יין בתוך סעודתו, אינו חוזר לברך ברכת בפה"ג.

שכח להבדיל ביקנה"ז ונזכר למחרת ביו"ט אחה"צ אחרי שסיים סעודתו

מעשה שהי' במי ששכח להבדיל על הכוס ולברך על הנר בליל שבועות שחל במוצש"ק, ונזכר למחרת ביו"ט אחה"צ אחרי שאכל סעודת יו"ט, בזמן שכבר לא יאכל יותר עד מוצאי יו"ט, ונסתפק האם מחוייב להבדיל ביו"ט ולומר "המבדיל בין קודש לקודש", או שמא יכול להמתין עד הלילה ויברך "המבדיל בין קודש לחול", והבדלה זו תעלה לו גם להבדלה של מוצש"ק אע"פ שתחסר לו הברכה "המבדיל בין קודש לקודש".

האם יש חשש ברכה שאינה צריכה אם יבדיל ביו"ט אחה"צ

צדדי הספק הם, דאפשר כדאי להמתין עד מוצאי יו"ט כדי שלא להרבות בברכות ומחשש ברכה שאינה צריכה, או שמא יבדיל ביו"ט כיון שנוסח ההבדלה של עכשיו הוא "המבדיל בין קודש לקודש" ואילו נוסח ההבדלה של מוצאי יו"ט הוא "המבדיל בין קודש לחול", ואפשר הבדלת מוצאי יו"ט אינה יכולה לפטור הבדלת מוצש"ק ליו"ט.

האם הבדלה ביום ראשון נחשבת כהבדלה בזמנו או תשלומין

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קס"ו) דן בשאלה זו, וכי דהרבה ראשונים ס"ל שהמבדיל ביום ראשון אחר שבת נחשב כמבדיל בזמנו כיון דהיום הולך אחר הלילה, משא"כ אם יבדיל בשאר הימים אינו אלא תשלומין, ולפי"ז יבדיל "המבדיל בין קודש לקודש" ביו"ט ולא ימתין עד מוצאי יו"ט, אבל דחה סברתו לפי מה שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' שמ"א ס"ב) בשם המהר"ם מרוטנבורג לגבי אונן במוצש"ק שמבדיל לאחר הקבורה, ובט"ז שם (סק"ו) הסביר דזמן הבדלה הוא עד סוף יום שלישי, והט"ז (יו"ד סי' שצ"ו סק"ב) הסביר טעם הדבר משום שאין הימים אח"כ בתורת תשלומין, שנאמר דכיון שנפטר מהבדלה בזמן עיקר החיוב נפטר גם מתשלומין, אלא עיקר הזמן הוא עד סוף יום שלישי, ולפי"ז יכול להמתין מלהבדיל עד מוצאי יו"ט.

אבל ע"י מש"כ במעדני יו"ט (ח"ג סי' מ"ח) דנחלקו גדולי הפוסקים אם הבדלה אחרי מוצש"ק היא המשך החיוב או תשלומין, אמנם מהמ"ב (סי' רצ"ט סקט"ז) משמע דהבדלה ביום ב' או ג' אינה מדין תשלומין, מדכתב שלכתחילה יקדים להבדיל ביום ראשון דזריזין מקדימין למצוות, ולא כ' משום דזהו עיקר זמן החיוב.

כששכח להבדיל במוצש"ק ומבדיל במוצאי יו"ט האם יאמר "המבדיל בין קודש לקודש"

אלא דעדיין יש להסתפק דאפילו אם יבדיל במוצאי יו"ט כדי לפטור ההבדלה של מוצש"ק, האם יאמר "המבדיל בין קודש לחול" או "המבדיל בין קודש לקודש". בספר עובר אורח לבעל האדר"ת זצ"ל (הובא בילקוט מפרשים מכת"י בסוף השו"ע הוצאת מכון ירושלים בסי' רצ"ט ס"ו) כ' דאם שכח להבדיל במוצאי שבת חוה"מ ונזכר ביו"ט שני, יבדיל ויאמר "המבדיל בין קודש לחול", ולפי דבריו יש לדון הכי גם בנד"ד, הגם דיש מקום לחלק ואכמ"ל. כמו"כ שמעתי ממו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א שמרן הגריש"א זצ"ל פסק דכשחל יו"ט במוצש"ק, מי שלא הבדיל ביקנה"ז וגם לא הבדיל במוצאי יו"ט, ומצא יין בליל ג', יבדיל "המבדיל בין קודש לחול", משום שקצת מקדושת שבת עדיין נמשכת עד יום ג', והוכיח כן מהא"ר בהל' חנוכה (סי' תרפ"א סק"א) שהסביר למה מבדילין במוצאי שבת חנוכה רק אחרי שכבר הדליק הנרות חנוכה, וכיון דכל עוד שלא הבדיל עדיין ריח קדושת השבת נמשכת, לכן צריך להבדיל בנוסח "בין קודש לחול" (וע"ע בקב ונקי ח"א סי' צ"ב, וכן בחשוקי חמד על פסחים ק"ד).

האם בחור בן י"ג שנה שלא נתמלא זקנו יכול להוציא בני משפחתו ביקנה"ז

מעשה שהיה שראש המשפחה נסע לעיר אחרת לשהות אצל רבו האדמו"ר שליט"א לחג השבועות לקבלת התורה, והשאיר בביתו בנו הבר מצוה עם אשתו ובנותיו, והסתפקו אם הבן יכול להוציא ביקנה"ז בליל שבועות שחל במוצש"ק. עוד הסתפקו שאפילו אם הוא יכול להוציאן, האם קטן שהגדיל ונהיה בר מצוה בליל שבועות שחל במוצש"ק, ג"כ יכול להוציאן ביקנה"ז.

האם נער בן י"ג שנה שלא נתמלא זקנו יכול להבדיל כדי להוציא גדולים

מקום הספק הוא, דאע"פ שנפסק להלכה שמצות קידוש בליל יו"ט היא מדרבנן (מ"ב סי' רע"א סוסק"ב – יש לציין שמקורו במ"א שם סק"א בשם המגיד משנה בהל' שבת פכ"ט הכ"א, אבל הפמ"ג סי' רצ"ו א"א סק"א התפלא על המ"א, משום שמבואר בשטמ"ק בביצה ד: ד"ה רב אסי, דלפי השיטות שהבדלה במוצש"ק היא מדאורייתא, ה"ה במוצאי יו"ט, וא"כ כש"כ שקידוש ביו"ט הוא מה"ת, וכן העיר המנ"ח מצוה ל"א סקט"ז, אמנם ע"י בקובץ שיעורים על ביצה אות י"א – י"ב מש"כ ליישב המגיד משנה), וא"כ הוא יכול לקדש כדי להוציא את הגדולים, דהרי במצוה דרבנן סומכים על חזקה דרבא להחזיקו כגדול (ע"י מ"ב סי' נ"ה סק"א וסק"מ, וסי' קצ"ט סק"ז, וסי' רע"א סק"ג), אבל ביקנה"ז יש גם הבדלה, ואם הקטן הגדיל בליל שבועות שחל במוצש"ק, אפשר הוא פטור מחיוב הבדלה כיון שהי פטור מעיקר השבת.

האם קטן שהגדיל במוצש"ק חייב בהבדלה

הקצות השלחן (סי' צ"ו הערה י"ב) הסתפק אם קטן שהגדיל במוצש"ק חייב בהבדלה כיון שלא הי חייב בקדושת שבת, או שמא נתחייב בתוספת שבת וממילא גם צריך להבדיל, או שמא כיון שהי פטור

מעיקר קדושת שבת, גם נפטר ממצות תוספת שבת, ונשאר בצ"ע, אבל בשו"ת הר צבי (ח"א סי' קס"ה) נקט בפשיטות שהוא פטור, והביא ראיי' ממשיכ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קע"ב) שנער שהגדיל במוצאי יוהכ"פ, פטור מלהתענות בתוסי' יוהכ"פ כיון שהי' פטור מעיקר הצום של יוהכ"פ, ולפי"ז הי"ה לגבי הבדלה במוצש"ק כשהגדיל במוצש"ק.

אמנם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' צ"א) חידש שחיוב הבדלה במוצש"ק הוא זמן הודאה להקב"ה שברא ששת ימי המעשה ויום השבת, ואינה הודאה על האדם הפרטי ששבת ממלאכתו בשבת, ולפי דבריו שפיר יכול להוציא אחרים יד"ח גם אם הי' קטן בשבת. אבל יש להעיר על דבריו דלפי השיטות שהבדלה היא מדאורייתא, הרי אינו יכול להוציא אחרים אם הוא רק גדול מדין חזקה דרבא.

נער בן י"ג שנה שלא נתמלא זקנו יכול להבדיל כדי להוציא גדולים שהבדילו במעריב

והנה אפילו אם מצות הבדלה היא מדאורייתא, כ' המ"ב (סי' רצ"ו סק"א) שאם הבדיל בתפלה לכו"ע הבדלה על הכוס דרבנן, ולפי"ז נער שהוא כבר בר מצוה יכול להוציא גדולים בהבדלה אם הם כבר התפללו מעריב והבדילו בתפילה, דכיון שהם חייבים רק מדרבנן, יש לסמוך על חזקה דרבא (ועי' בבה"ל סי' רע"א ס"א סוד"ה מיד, ובנד"ד עדיף טפי מהתם, כיון שאחרי שהבדילו בתפלה חיובם בהבדלה על הכוס הוא בודאי רק מדרבנן).

אמנם יש להעיר ע"ז, דהרי אפילו אם הגדולים כבר התפללו וחיובם בהבדלה הוא רק מדרבנן, אבל הנער בן י"ג שנה ג"כ התפלל מעריב כבר, וא"כ על הצד שהוא קטן הרי הוא תרי דרבנן והיאך יכול להוציא הגדולים שהם רק חד דרבנן, אבל זה אינו, דהא קיי"ל שכל נער בן י"ג שנה יש לו חזקה דרבא שהוא גדול ויכול להוציא גדול במצוה דרבנן, וכיון שהם כבר התפללו, יכול להוציאם יד"ח, ועי' בשו"ת ר' יוסף מסלוצק (סי' ז') ובשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סי' י"א) שכתבו סברא זו.

ביאור בספק ספיקא של המ"ב להתיר נער בן י"ג שלא נתמלא זקנו להוציא גדול בקידוש

אבל יש להסתפק אם המ"ב ג"כ מיקל בהכי, דהרי המ"ב (סי' רע"א סוסק"ג ובבה"ל שם ס"א סוד"ה מיד) פסק שנער בן י"ג שנה שלא ידוע אם הביא ב"ש, יכול להוציא גדול בקידוש בשבת אם הגדול כבר התפלל, והסביר דאיכא ספק ספיקא, שמא הביא ב"ש, ועוד שמא האיש י"ח מדאורייתא בתפלה (ואעי"ג דהוי ס"ס בתרי גופי, והש"ך ביו"ד סי' ק"י בכללי ס"ס סק"ד כ' דלא אמרינן הכי בתרי גופי, כבר חילקו האחרונים בכמה אופנים ואכמ"ל, ועי' בשו"ת אבני נזר או"ח סי' ת"מ סק"ב, וכן בשו"ת שם אריה סי' כ"א דף ל"ה. – הובא בשדי תמד ח"ה עמוד צ"ו: ד"ה וכתב הגאון), ולכאורה הול"ל דכיון שהגדול כבר התפלל וחיובו רק מדרבנן, יכול הנער להוציא כיון שדינו כגדול לגבי דין דרבנן משום חזקה דרבא. אבל יש לבאר בפשטות, שהמ"ב כ"כ שם כיון שהסתפק אם הגדול י"ח קידוש דאורייתא בתפלה, ואין זה נוגע לנד"ד דלכו"ע אפילו אם חיוב הבדלה הוא מדאורייתא, בודאי י"ח מדאורייתא בתפלה, וחיובו להבדיל על הכוס הוא רק מדרבנן, ובוה יש לסמוך על חזקה דרבא.

והנה יש לתלות שאלה זו בבי' דעות בשו"ע (סי' רצ"ו ס"ח) אם נשים חייבות בהבדלה כמו שחייבות בקידוש, דמצד אחד חייבות בהבדלה כמו שחייבות בקידוש היום, ומאידך גיסא אפשר שהן פטורות כיון שהמצוה אינה בשבת אלא אחרי שבת, והיא בכלל שאר מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות, ולשיטה זו גם הנער שנהיה בר מצוה במוצש"ק פטור מהבדלה, ואינו יכול להוציא את הגדול.

שיטת הבצל החכמה שקטן שהגדיל במוצש"ק לא יוציא גדולים בהבדלה די"א שהבדלה דאורייתא

בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ע"ב) דן אם קטן שהגדיל במוצש"ק יכול להוציא גדולים בהבדלה, ותלה השאלה במחלוקת אם הבדלה במוצש"ק היא מדאורייתא או מדרבנן, דאם היא דאורייתא, לכל היותר י"ל שהקטן שהגדיל חייב בה כמו שהי' חייב לשמור שבת, וכיון שחיובו רק הי' מדרבנן בהיותו קטן, הי"ה שחייב בהבדלה רק מדרבנן, וממילא אינו מוציא הגדול שחייב בה מדאורייתא, ורק אם מצות הבדלה היא מדרבנן, י"ל שיכול להוציא, ולכן פסק דלכתחילה לא יבדיל כדי להוציא אחרים (מרו

הגרישי"א זצ"ל ג"כ נקט שקטן שהגדיל במוצש"ק חייב בהבדלה רק מדין חינוך ולא מעיקר הדין – עי' שיעורי מרן זצ"ל על ברכות עמוד קע"ה).

מותר לנער בן י"ג שלא נתמלא זקנו להוציא נשים בהבדלה גם אם הן לא התפללו מעריב

אבל עדיין יש להסתפק אם הוא יכול להוציא את אמו ואחיותיו בהבדלה של יקנה"ז, על הצד שלא התפללו מעריב במוצש"ק, ונראה דיש להקל ע"פ מש"כ במגן גיבורים בהל' ברהמ"ז (סי' קפ"ו אלף המגן סק"ג) שנער בן י"ג שנה שלא נתמלא זקנו יכול להוציא אשה בברהמ"ז גם אם אכלה כדי שביעה, מדין ספק ספיקא, ספק שמא כבר הביא ב"ש, וספק שמא חיובה בברהמ"ז הוא רק מדרבנן (בשו"ע סי' קפ"ו סי"א יש ספק אם חיובה דאורייתא או דרבנן). לפ"ז י"ל דגם לגבי הבדלה במוצש"ק, כיון שהשו"ע (סי' רצ"ו ס"ח) מביא ב' דעות אם נשים חייבות בהבדלה בכלל, א"כ בודאי יכול להוציאן מדין ס"ס, אפילו אם הן לא התפללו מעריב.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, נער בר מצוה שלא נתמלא זקנו יכול לומר יקנה"ז להוציא גברים שהתפללו, וכן נשים אפילו אם לא התפללו מעריב, ואילו נער שהגדיל בליל שבועות לא יאמר יקנה"ז כדי להוציא גדולים, דשמא לא נתחייב בהבדלה כלל כיון שהיה קטן בשבת.

אשה שטעתה והדליקה נרות יו"ט בש"ק לפני מוצאי שבת

מעשה שהיה בשנה שחל שבועות במוצש"ק, והבעל הכין את הנרות ליו"ט בפמוטים כבר מערב שבת, וכשיצא הבעל לתפילת מנחה בש"ק כחצי שעה לפני השקיעה, אמר לאשתו שכבר הכין את הנרות, אבל שכח להזכיר לה שלא תדליק הנרות בזמן הדלקת נרות כמו בכל עש"ק, אלא שתמתין מלהדליקן עד שיחזור מביהכנ"ס. האשה שכחה שזמן הדלקת הנרות הוא רק בלילה, ולכן הסתכלה בלוח בזמן הדלקת הנרות בערב שבת, והדליקה הנרות יו"ט באותה שעה בש"ק, ורק כשהבעל חזר אחרי מעריב נודע לו שאשתו חללה שבת בהדלקתה, והסתפק אם צריכה להדליק נרות יו"ט שנית, ואת"ל שצריכה להדליק האם תברך שנית.

האם הדלקת נרות יו"ט בשבת נחשבת כמצוה הבאה בעבירה

מקום הספק הוא האם הדלקתה נחשבת כמצוה הבאה בעבירה, או שמא כיון שעברה בשוגג שפיר יי"ח, ואת"ל דגם בשוגג נחשבת כמהבב"ע, אפשר שאני הכא שהיתה בגדר טעה בדבר מצוה, והרמב"ם (הל' שגגות פ"ב ב"י) פסק שהמוציא את הלולב ביו"ט ראשון של סוכות שחל להיות בשבת כדי לצאת בו, והעבירו ד' אמות ברה"ר בשוגג פטור מחטאת, ואפילו אם נאמר שיש מקום לחלק בין נד"ד להתם, אפשר בכל זאת יי"ח אם נאמר שהמצוה היא שתהיה לה נרות דולקות לכבוד יו"ט, והרי הנרות דולקות בליל יו"ט (עי' בשו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' ק"מ שהוכיח מלשון הרמב"ם הל' שבת פ"ה שעיקר המצוה אינה מעשה ההדלקה אלא שיהא נר דלוק בבית, דהרי כ' וז"ל אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת עכ"ל).

האם יברך שהחיינו ביו"ט שני כשנטל לולב או תקע בשופר ביו"ט ראשון שחל בשבת

הכה"ח (סי' תרמ"א סק"ד) דן במי שנטל הלולב ביו"ט ראשון שחל בשבת, האם נחשב כמהבב"ע, ונ"מ אם צריך לברך שהחיינו שנית בנטילת הלולב למחרת. כמו"כ דן בחכמת שלמה (סי' תקפ"ח) במי שתקע בשופר בר"ה שחל בשבת, ופסק דלא יי"ח משום מהבב"ע וצריך לחזור ולברך שהחיינו למחר ביו"ט שני של ר"ה. לפ"ז י"ל גם בנד"ד שלא יי"ח הדלקת נרות יו"ט כשהדליקן בשבת משום דהוי מהבב"ע.

שיטת רע"א שהתוקע בשופר בר"ה שחל בשבת קיים מצוה

אבל יש לדחות לפמשי"כ רע"א (דו"ח מערכה ח' ד"ה והנה) שהתוקע בשופר בר"ה שחל בשבת קיים מצות שופר, דזמנו גם בשבת אלא שעבר על שבות בשבת, ויש לבאר שיטתו לפמשי"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' ל"ו) ובאבי עזרי (ה' סוכה פ"ה הכ"ה ד"ה והנה) דהפסול של מהב"ע נאמר רק כאשר העבירה היא בגוף הדבר שנעשה בה מצוה, כמו לולב הגזול, וקרבן הגזול, והתוקע בשופר של עולה ושל שלמים (ר"ה כ"ח.), אבל אם העבירה היא בגברא, בזמן קיום המצוה, בזה לא מצאנו דהוי מהב"ע, וכמשי"כ הפוסקים (ע"י ש"ך חו"מ סי' ר"ח סק"ב ונו"כ שם) דאע"פ דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, בכל זאת באיסור התלוי בזמן אין חסרון של "אי עביד לא מהני", ומה"ט מבואר בירושלמי בשבת (פ"ג ה"ג) שהמוציא מצה לרה"ר בשבת כדי לאכלה, או הקורע על מתו בשבת, שפיר יי"ח, והיינו משום שאין העבירה בגוף המצוה, ולפי"ז אפשר י"ל דהדלקת הנרות בשבת אינה נחשבת כמהב"ע.

מצוה הבאה בעבירה במצוה דרבנן

בשו"ע בה' לולב (סי' תרמ"ט ס"ה) נחלקו השו"ע ורמ"א אם יש איסור מהב"ע בלולב הגזול בשאר ימי החג שהמצוה היא רק מדרבנן, דשיטת השו"ע שמוותר, ואילו הרמ"א אוסר גם במצוה דרבנן, וא"כ בנד"ד שמצות נרות יו"ט היא רק מדרבנן, לשיטת השו"ע אין פסול של מהב"ע.

מצוה הבאה בעבירה בשוגג

עוד יש לדון לפמשי"כ בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רצ"ה) דלא שייך מהב"ע בשוגג, והביא ראיי מהא דשנינו בפסחים (ע"ב:). הבא על יבמתו נדה בשוגג פטור מקרבן משום דהוי טעה בדבר מצוה ועשה מצוה, ואם נאמר דגם בשוגג שייך מהב"ע, הרי לא עשה מצוה, ועכצ"ל דבשוגג לא שייך מהב"ע (וע"ש מש"כ לדון בתוס' בסוכה ל. סוד"ה משום – אבל ע"י בשו"ת מהרש"ג ח"ג סי' י"ט שחולק על רבו המהר"ם שיק בזה), וכן פסק בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קצ"ה, ובנדמ"ח ח"ג סי' תי"ט), וכן הוכיח בהגהות ר' שמואל שמעלקא טויבש זצ"ל בסוכה (ל). מהא דנחלקו הרמב"ם והראב"ד (ה' ברכות פ"א ה"ט) אם צריך לברך כשאכל דבר איסור, ולהלכה פסק הט"ז (ע"י מ"ב סי' קצ"ו סק"ד) שאם אכל דבר איסור בשוגג ונזכר אחר אכילתו, מברך אפילו אם לא אכל כדי שביעה, ומזה הוכיח דעכצ"ל דמהב"ע בשוגג נחשבת כמצוה, דאל"ה היאך חייבוהו לברך.

האם מותר ליהנות ביו"ט מנר שנדלק בשבת באיסור

המ"ב (סי' ש"ח סק"ה) פסק בשם המ"א ופמ"ג, שאם בישל בשבת בהיתר לצורך חולה, אסור לאכלו בלילה כשחל יו"ט במוצש"ק משום שאין שבת מכין ליו"ט, וכעין זה מבואר במ"ב בה' לולב (סי' תרנ"ה סק"ג), שאם ערבה נתלשה ביו"ט ראשון שחל בשבת, אסור לצאת בה משום שאין שבת מכין ליו"ט, וא"כ בנד"ד אסור ליהנות מהנרות בליל יו"ט כיון שנדלקו בשבת, ואפילו אם אין כאן משום מהב"ע, מ"מ לא יי"ח מצות נרות יו"ט שעיקרן ליהנות מהן, ואסור ליהנות מהן כיון שאין שבת מכין ליו"ט.

האם הבעל יכול לטעון שלא מינה את אשתו כשלוחו להדליק נרות יו"ט בעצם יום השבת

עוד העירו לי שהבעל יכול לומר לאשתו "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", ולא בקשתי ממך להדליק נרות בש"ק, אבל זה תלוי במחלוקת האחרונים אם המצוה של הדלקת הנרות מוטלת על האשה, או שהבעל חייב והוא ממנה את אשתו כשלוחו להדליק הנרות, וכבר דנו הפוסקים נ"מ גדולה בזה, באופן שהבעל הדליק נרות שבת במקום אשתו, והיא תבעה ממנו עשרה זהובים על שגנב את מצוותה ממנה. בשו"ע הרב (סי' רס"ג בקו"א סק"ב) כ' שהאשה היא שלוחו של הבעל בהדלקת נרות שבת, ויותר מזה כ' בכה"ח (סי' רס"ג סק"ב) בשם המחזיק ברכה, דכיון שהמצוה מוטלת עליו נמי, והבית והנר שלו, אין לאשתו עליו אלא תרעומות אבל אינו חייב לשלם לה עשרה זהובים, ודלא כמשי"כ בסדור יעב"ץ (דיני עשי"ק עמוד קל"ו סק"ט וכן עמוד רכ"ז דלת ו' סק"ג) דאם קדם הבעל והדליק הנרות, צריך לשלם לאשתו שכר מצוה וברכה י' זהובים.

בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ס"ח סק"א) פסק שזה ברור שנכשלה בחילול שבת דאורייתא בשוגג, ואין הדלקתה בשבת כלום משום שנעשה באיסור גמור, וגם שהדליקה שלא בזמנה (יש להסתפק אם הכוונה ששבת אינה זמן הדלקה, או שאין תוספת יו"ט בשבת), וא"כ ברכתה היתה לבטלה, ולכן פסק שצריכה להדליק שנית בליל יו"ט בברכה, ואמנם לא דן שם לגבי ברכת שהחיינו, אבל נראה שאם בירכה שהחיינו על הדלקת נרות בש"ק, אע"פ שבירכה אחרי פלג המנחה, מ"מ כוונת ברכתה היתה על הדלקת עבירה דאורייתא, וממילא צריכה לברך גם שהחיינו שנית, ובנוסף לכך צריכה כפרה על שחללה שבת בשוגג.

מלוה מלכה בליל יו"ט שחל במוצש"ק

בדרך שיחה (ח"א עמוד רע"א) נשאל מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל אם יש מצוה של סעודת מלוה מלכה כשחל יו"ט במוצש"ק, והשיב דאוכלים סעודת יו"ט, וממילא עולה גם למלוה מלכה, והרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ג) ס"ל דבמידי דאכילה א"צ כוונה (ע"ש שכתב וז"ל אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו גויים או לסטים לאכול יצא ידי חובתו עכ"ל). עוד הוסיף דאע"פ שחמין במוצש"ק מלוגמא, בליל יו"ט א"צ לכך, דכל עניינו של חמין הוא לכבוד שבת, וכשחל יו"ט במוצש"ק ואוכל סעודת יו"ט לא שייך בזה כבוד שבת.

והנה במש"כ שא"צ לכוון במידי דאכילה, יש לציין שהמ"ב (סי' תע"ה סק"ד) הביא שיטה זו כדי לבאר פסק השו"ע שם, אבל סיים וז"ל ודע דכמה פוסקים חולקים ע"ז וס"ל דלפי מאי דקיי"ל דמצוות צריכות כוונה, אין לחלק בין מידי דאכילה לשאר מצוות, וכל שלא נתכוון באכילה לצאת ידי המצוה לא יצא, וכן פסק הפרי"ח עכ"ל, וע"ע בשעה"צ (שם סק"ד) מה שציין בזה.

והנה את"ל שיש חיוב לאכול מלוה מלכה כשחל יו"ט במוצש"ק, ושיי"ח מלוה מלכה בסעודת ליל יו"ט, יש להסתפק אם ראוי להוסיף מאכל לכבוד סעודת מלוה מלכה, כעין מש"כ המ"ב בהל' ר"ח (סי' תי"ט סק"ב) שהמדקדקים נוהגים כשחל ר"ח בשבת, שעושים מאכל אחד יותר ממה שנוהגים בכל השבתות כדי שיהיה ניכר כבוד של ר"ח. בספר ויגד משה (בעניני פסח עמוד רכ"ט ד"ה ועיין בהגדה) הביא שהגר"ח פלאגי זצ"ל כ' בהגדת "חיים לראש" שאם ערב פסח חל בשבת, ירבה קצת בסעודת ליל הסדר במוצש"ק בשביל סעודת מלוה מלכה, ומסתמא מקורו מהאי דינא של ר"ח שחל בשבת.

מלוה מלכה במוצאי יו"ט

מנהג העולם שאין אוכלים מלוה מלכה במוצאי יו"ט משום שאין מקור לכך בשו"ע ובפוסקים, אמנם מובא ששאלו את מרן הגר"ח זצ"ל אם יש חיוב לאכול מלוה מלכה במוצאי יו"ט, והשיב "אינני יודע למה לא" (פניני רבינו הגר"ח עמוד רמ"ב), וכן נהג מרן החזו"א זצ"ל לאכול מלוה מלכה במוצאי יו"ט (ארחות רבינו ח"ב עמוד ק"י – בסוף הספר טעמא דקרא בהנהגות מרן החזו"א זצ"ל אות י"ח).

והנה מביאים מקור להנהגה זו (בפניני רבינו הגר"ח הנ"ל) ממש"כ הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו ה"ז) וז"ל כשם שמצוה לכבד השבת ולענגה, כך כל ימים טובים..... וכבר ביארנו הכיבוד והעינוג בהלכות שבת עכ"ל, ויעויין ברמב"ם בהל' שבת (פ"ל ה"ה) שכו' וז"ל וכן מסדר שולחנו במוצאי שבת... כדי לכבדו בכניסתו וביציאתו עכ"ל, ולפי דבריו, כיון שצריך לכבד יו"ט כמו בשבת, ובשבת יש חיוב לכבדו ביציאתו במלוה מלכה, ממילא ה"ה שיש מצוה לכבד יו"ט ביציאתו במלוה מלכה.

אמנם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סי' ק"כ, וכן במועדים וזמנים ח"ז סי' קנ"ג) כ' דיש לדחות הראי"י, משום שהרמב"ם לשיטתו דס"ל שיש חיוב סעודה שלישית ביו"ט כמו בשבת, ממילא ה"ה שחייב במלוה מלכה, אבל אנחנו נוהגים כשיטת הרא"ש שאין חיוב סעודה שלישית ביו"ט, א"כ כש"כ שאין חיוב סעודת מלוה מלכה במוצאי יו"ט.

עוד הוסיף שם לחלק, דכיון שבסעודת שבת אין מספיק היכר להוכיח חשיבות השבת, לכן תקנו חז"ל להוסיף עוד סעודה במוצאי שבת, אבל בסעודת יו"ט שקובעין אותה בבשר ויין, ומאריכין טובא בסעודה זו (עי' רמב"ם הל' יו"ט פ"ו ה"י) שמאריכין בסעודת יו"ט מחצי היום עד הלילה), ממילא א"צ לכבדו ביציאתו כדי להראות חשיבותו. עוד הוסיף דמבואר בשבת (ק"י): שמצוה טפי בחמין, שניכר כבוד שבת שעד

מוצש"ק לא הי' אפשר לחמם, ולפ"ז ביו"ט שמותר לחמם, אין מקום לזה, ועוד דביו"ט אין נשמה יתירה כמבואר בתוס' (ביצה ל"ג: סוד"ה כי הוינן, ובפסחים ק"ב: ד"ה רב).

אבל במשמר הלוי על שבת (פנינים ואגרות ח"ב סי' ט"ו) תמה היכן מצינו שסעודת מלוה מלכה היא סעודה מיוחדת ללוות הנשמה יתירה, דהרי רש"י בשבת (קיי"ט:) פ"י שמלווין את השבת ביציאתו דרך כבוד כאדם המלוה את המלך ביציאתו מן העיר, וכן מבואר ברמב"ם (הלי שבת פ"ל ה"ה), אבל לא כ' שסעודת מלוה מלכה היא כדי ללוות הנשמה יתירה.

והנה בתשב"ץ קטן (סי' פ"ב) כ' וז"ל וכשהוא מבדיל במוצש"ק או במוצאי יו"ט על שלחנו, מכסה את הפת כמו שעושים בשבת, ואמנם אינו מצריך ב' לחמים במוצש"ק או מוצאי יו"ט עכ"ל, הרי משמע קצת מלשונו, דאמנם א"צ לחם משנה במוצאי יו"ט, אבל היו אוכלים פת במוצאי יו"ט. מאידך גיסא בלקט יושר (או"ח עמוד נ"ח) מעיד על רבו בעל התרוה"ד שלא אכל מלוה מלכה במוצאי יו"ט.